

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸν νοεῖν ἔστιν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Raφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν 'Ην. Πολ. τῆς Αμερικῆς — K. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν 'Αθηνῶν. — August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — X. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm θύρηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν. — Κωνσταντίνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν. — Ιωάνν. Θεοδωρακόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Θεμ. Τσάτσος θύρηγ. Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν.

ΕΝ ΛΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
ΨΑΡΡΩΝ 41

1935

Ε.Υ.Δ της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΥ

§ 1.* Ο τίτλος της παρούσης αριθμητικής διάσησης πολλὰ περισσότερος από τός ολίγης γενεράς γραμμάτων, τός δυοίς περίκειται νὰ χαρούεται. Έτσι δὲ πολὺς περισσότερος τόπου γενεράς, τοῦτο γίνεται διάστι πρώτην εἰς τῶν λόγων, μέταν τοιχωριῶν κατατέρφω, προδιαγράφεται καὶ ἡ τρόπος ἐπιλόγου τῶν συνθλημάτων, οπενα μνηθετούσις καὶ σύνθετος δικαίου καὶ κοινωνίας ἐργαλείουν. Καὶ τοῦτο διάστι πρώτην κατατέρφω νὰ τείνοντι κερίται, μὲν γιαντι προτελοθέσαις, ή παραμέλεισθαι τῶν δικαίων ἐδημιούργημα μνηθετούντων εἰς τὸ πυρβλημα τοῦτο, καὶ τῶν δικαίων η ἔργων, οποιαν εἰς τὴν εἶναι ἐκ πρώτης ὅψης ἄκιντας ἀπογεγόντες, ζητούσις μὲν ἐντερούσασθαι, προτελεῖ τὸ μοναδικὸν μαρτυρίας έργονται τοῦ εἴρετον τούτου προβλήματος.

Εἰς πᾶν ιδίαν φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, καθίστησθαι δικαιοίς εἰς θέματα τουτάτης ἀκαίρως, δὲν οὐκακίσταντα μάντον διαχέεται ἐκ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀναγκαιότερης πρὸς διατύπωταιν αἵτινα ἀρχιτεκτονικής. Τοῦτο διρεξτενται εἰς τὸ δικαίον αἱ αρχαὶ τῶν προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου κείνην ἐξ τῆς πρωτοφυτικῆς προστομής προστομῆς αἵτης, εἰς τὰς πρώτις μοχὺς τῆς πρωτεύοντος γενετικῆς προλογοφύσεως. Η ἀπίλυσις δὲ τούτων τῶν θεμελιωδῶν τούτων ζητημάτων, οἵτις δὲ ἔγινεν εἰς συγγραφήν πρωτίστως πρωτεύοντος φιλοσοφίας δὲν εἶναι Εργον τῆς παραπάντης μελέτης. Ήτο πρωτοφυτικῶν διθενεν εἰς τὴν διαγραφικὴν διατύπωσιν τῶν φιλοσοφικῶν μοχύν διηρέων διατεχνητικῶν, ἐντοπίζοντες τὴν καθίστησθαι τὰς νέας ὅψεις, οἷς, αὐτὸς τὴν μετέχουν ἀντίληψιν, προπλαισθέντες ἡ πολιάρισμα, προχέτυπος δικαίου καὶ κοινωνίας,

·δταν θεωρεῖται αὕτη ἀπὸ ώρισμένην φιλοσοφικὴν σκοπιάν.¹⁾ Ἡ εἰδικὴ αὕτη ἔρευνα δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον ἡ ἐκ τῆς αὐτῆς θέσεως τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας συναγωγὴ τῶν πορισμάτων διὰ τὰ εἰδικώτερα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, πολλάκις μέχρι τοῦτο ἐπιχειρηθεῖσα, ώδη γησε ἐκάστοτε εἰς διάφορα πορίσματα, τοῦτο ὅπερ καταδεικνύει τὴν καὶ εἰς τὸ εἰδικώτερον τοῦτο θέμα ἀγνοπάροχουσαν προβληματικήν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀξίαν καὶ προσέτι τὴν αντοτέλειαν αὐτοῦ.

I. Ἡ πρᾶξις.

§ 2. Ἡ ἔννοια τοῦ σκοποῦ, ἐπικενδυγος διὰ τὸν φιλόσοφον καὶ μπορτος εἰς τὸν νομικόν, μένει ἐν τούτοις δὲ ἀξιών καὶ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιοτήμης τοῦ δικαίου. Πρᾶξις εἶναι θέσις σκοποῦ. Καὶ σκοπὸς εἶναι ἐκεῖνο διὰ τὸ δποῖον δλα τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς πράξεως ὑπάρχουν, εἶναι δὲ οὐσία τῆς πράξεως. Σκοπὸς δμως εἶναι καὶ ἐκεῖνο τὸ δποῖον δὲν εἶναι καὶ πρέπει νὰ γίνῃ. Κάτι τὸ δποῖον ἔγινε δὲν εἶναι πλέον σκοπός.. Ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι ποτὲ «ὅν», εἶναι «δέον». Καὶ τὸ θρώτημα τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας εἰς τοῦτο συνισταται· τί εἶναι ἐκεῖνο τὸ δποῖον πρέπει νὰ γίνῃ, ποῖον τὸ δέον. Αὗτὸ τὸ δέον εἶναι καὶ δ σκοπὸς τῆς πράξεως. Καὶ σκοπὸς εἶναι δὲ κατεύθυνσις, τὸ νόημα, ἐκεῖνο τὸ δποῖον δὲ πρᾶξις σημαίνει. Ὁ σκοπὸς διθεν δὲν εἶναι κάτι αἰσθητόν, ἀλλὰ κάτι νοητόν. Αὗτὴ δὲ νοητὴ οὐσία τῆς πράξεως εἶναι ἀντικείμενον τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας.

§ 3. Ἡ πρᾶξις ὡς ὅν, ὡς γινόμενον δὲ ὡς ἥδη γεγονὸς δὲν ἐνδιαφέρει τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν, δηλαδὴ τὴν ἐπιστήμην τοῦ δέοντος, ἀλλὰ τὴν θεωρίαν τὴν συλλαμβάνουσαν τὰ γινόμενα δὲ τὰ γενόμενα, τὴν γινώσκουσαν τὴν γένεσιν τῶν δντων. Ἀλλὰ γένεσις εἶναι πεπληρωμένος χρόνος καὶ δ χρόνος πληροῦται δι' αἰσθητῶν. Ἡ πρᾶξις ὅχι ὡς δέον, ἀλλὰ ὡς ὅν, ἀνήκει εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ γινώσκεται κατὰ τὴν κατηγορίαν τῆς αἰτιότητος.

¹⁾ Τῷ γ φιλοσοφικῶν ἀρχῶν ἀφ' ὃν ἀφοριμάται δὲ παροῦσα πραγματεία λεπτομερεστέραι ἀγάπτυξις εἶρηται εἰς ἑτέραν μελέτην τοῦ συγγραφέως «Ἡ κοινωνικὴ φιλοσοφία τοῦ Kant», «Λόγεον Φιλ. καὶ Θεωρ. τῶν Ἐπιστημῶν», «Ἐτος Ε», σελ. 388. Ἐκεῖ θίγονται τὰ δύο βασικὰ προβλήματα, τὸ τοῦ ἡθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἡθικῆς ἐλευθερίας.

"Αλλ" ίν δη πρᾶξις ήτο μόνον αίσθητὸν γεγονός ἐν χρόνῳ, τότε, ὡς ὑποχειμένη εἰς τὸν νόμον τῆς ἀναγκαιότητος, δηλαδὴ τῆς αἰτιότητος, θὰ ἀπετέλει ἀπλῆν φυσικὴν ἔνέργειαν. Καὶ τὸ ἐρώτημα τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας, τὸ δέον νὰ γίνῃ, ποῖος δέον νὰ ἦν ὁ σκοπός, θὰ διερεύτη ἔνωνται. "Εχετε που κατ" ἀνέγκην καίτι θὰ συμβῇ, δὲν δυνάμεθα νὰ συζητῶμεν περὶ τοῦ τὸ πρόπειρ νὰ γίνῃ. Καὶ οὕτω δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἄλλης νομοτελείας εἴτε ἡθικῆς εἴτε πολιτειακῆς, ἄλλα μόνον περὶ τῆς νομοτελείας τῆς φύσεως· ἔκτὸς θὰν ἡθική, δίκαιον καὶ αἱ ἄλλαι ποικίλαι κοινωνικαὶ τιμῆς θεωρηθοῦν εἶδος τῶν φυσικῶν νόμων, διότε τὸ θέον ἀκλείται καὶ ἀπομένει μόνη η τιμὴ τοῦ θεοῦ.

§ 4. "Αλλ" η σκέψης τοῦ δέοντος ἀποτελεῖ αἴτημα ἀνιπόφερον τοῦ νοῦ. Είναι καίτι ἀρχικότερον ἀπὸ τὴν σκέψην τῆς αἰτιότητος. Λιότι η αἰτιότης είναι μέθοδος τῆς γνῶσης, ἀλλὰ η γνῶση ἀπέρχεται ὡς ἔνδειξη χίριν ακοποῦ τυνοῦ, ἀπέρχεται διότι τὸ λόγον πρὸς καίτι, τὸ δποῖον πρέπει νὰ γίνῃ, τὸ δικοῖον είναι δέον, είναι ίδειν καὶ δὴ η ίδεια τῆς ἔνοτητος τῆς ἀποτελημονικῆς γνῶσης καὶ πέραν αὐτῆς, η ίδεια τῆς ἔνοτητος τοῦ συνειδότος.¹⁾ "Η σκέψη τοῦ δέοντος είναι η σκέψης τῆς ίδεας. Η ἀργητὸς τοῦ δέοντος ἀποτελεῖ ἀργητὸν τῆς ίδεας τῆς ἔνοτητος τοῦ συνειδότος, ἀργητὸν τοῦ λόγου τῆς ἀποτελημονικῆς γνώσης. Η ἀργητὸς δύναμις αὐτῆς τιμῆς τῆς σκέψης τοῦ λόγου θὰ ἀπετέλει ἀργητὸν τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος, ἀργητὸν τῆς σκέψης αὐτῆς καὶ αὐτῆς αὐτῆς. Τοιαύτη δύναμις ἀποτελεῖ ἀντίφατον ἐν adjecto.

§ 5. "Αλλ" θὰν ὑπάρχει λόγος τῆς ἀποτελημονικῆς γνῶσης, τῆς θεωρίας, ὑπάρχει καὶ λόγος τῆς πρᾶξεως· οὐ ποτέ. "Η πρᾶξις είναι θέσις σκοποῦ. Η τοιαύτη θέσις σκοποῦ είναι σκέψης κανονικήν ἐπὶ ἀντελῶς διαφέροντος ἐπιπέδου ἀπὸ τοῦ τῆς αἰτιότητος. "Οτι δέον γενέσθαι δὲν ὑπάρχει, μάτα νὰ εἰσοχεῖται ἐν χρόνῳ καὶ νὰ διέπειται ὑπὸ τῆς αἰτιότητος· δει δέον γενέσθαι είναι οὐ σκοπός καὶ οὐ σκοπὸς εἶναι οὐ λόγος τοῦ οὗτοι γίνεται καί κατα πέρι τοῦ ὑπαρκτοῦ. Τὸ δέον διεγ τοῦτο τὸ θέτει οὐ νοῦς, πέρι της φυσικῆς

1) Περὶ τῆς ίδεας ὡς ἀπολύτου σκοποῦ τοῦ θεωρητικοῦ συνειδότος καὶ τῆς πρωτικῆς θέσης αὐτῆς ἐν πάτερ, θεο τελεοτερον Κ. Τούτο τούτον Γνωσιολογία τοῦ Kant, ἢν "Λογ. Φιλ. καὶ Θεοφ. Επιστ. Μαζ. Β", τελ. 113.

νομοτελείας, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἀναγκαιότητα. Δὲν εἶναι ἐπομένως τὸ δέον γενέσθαι ἔξηρτημένον ἀπὸ προηγούμενόν τι. Δὲν ἔχει κανεὶς ἡ ἔννοια τοῦ προηγουμένου καὶ τοῦ ἐπομένου σήμασίαν τινα εἰς τὴν ἄχρονον αὐτὴν ἀλληλουχίαν. Δὲν εἶναι δεδομένον. Δὲν διδεται εἰς τὸ συνειδός, ἀλλὰ τίθεται ὑπὸ τοῦ συνειδότος.¹ Υπάρχει ὡς ἐκ τούτου διὰ τὸ πράττον ὑποκείμενον ἡ δυνατότης τῆς ἐκλογῆς. Θέσις σκοποῦ εἶναι ἀκριβῶς ἡ πρᾶξις τῆς ἐκλογῆς τοῦ σκοποῦ.

§ 6. II Δυνατότης τῆς ἐκλογῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἐφ' ἕτοι μὲν ἡ πράττουσα συνείδησις, εὑρισκομένη ἀνευ ἐτέρου τινος μόνον ἀνώπιον πολλότητος συγκεκριμένων σκοπῶν, ὡς τὸ περιεχόμενον ἀποτελεῖται ἀπὸ παραστάσεις αἰσθητῶν, ἀναγκάζεται νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ αὐτῶν.² Εὰν οὖτως εἴχον τὰ πράγματα ἡ ἐκλογὴ θὰ ἦτο ἀδύνατος καὶ ἀναλόγως τῆς αἰτιώδους δυνάμεως τῆς ἐνυπαρχούσης εἰς τὰς ὡς σκοπούς ἐμφανιζομένων παραστάσεις, θὰ ἐκρίνετο δ ἀγὼν τοῦ πρακτικοῦ συνειδότος, ὅπερ οὖτο θὰ ἦτο αἰτιοχρατικῶς προσδιωρισμένον. Εν τούτοις ὑπάρχει εἰς τὴν πρακτικὴν συνείδησιν ἔρεισμα, ὅπερ καὶ μόνον καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ τῶν εἰς τὴν συνείδησιν ἐμφανιζομένων συγκεκριμένων σκοπῶν.

Εἰς δοσα προηγουμένως ἔλεχθησαν δ σκοπὸς ἐκλαμβάνεται ὡς ὁ συγκεκριμένος σκοπός, δοτις ναὶ μὲν τώρα δὲν εἶναι, ἀλλὰ θὰ γίνῃ, διότι εἶναι πραγματοποιήσιμος, διότι εἶναι αἰσθητὸν γεγονός. Ἀλλὰ πᾶς τοιοῦτος συγκεκριμένος, ἔφικτος σκοπὸς δὲν δύναται νὰ εἴγαιται δ τελευταῖος σκοπὸς τῆς πράξεως, ἀλλως θὰ ἐσταματοῦσε ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου μόλις ἐπραγματοποιείτο. Θέλεται ἐπομένως διὰ κάτι ἀλλο, τὸ διποῖον δὲν ἔγινεν ἀκόμη, τὸ διποῖον δμως ἥδη γίνεται καὶ εἶναι δ σκοπός. Ο πρῶτος δονομασθεὶς σκοπὸς δὲν εἶναι παρὰ μόνον τὸ μέσον τοῦ δευτέρου ἀπωτέρου σκοποῦ. Αλλὰ καὶ δι' αὐτὸντὸν δεύτερον σκοπὸν λαχύουν τὰ αὐτὰ ὡς καὶ διὰ τὸν πρῶτον, ἐφ' δοσον εἶναι συγκεκριμένος αἰσθητὸς σκοπός. Εἶναι κατ' οὖσίαν μέσον ἀλλού σκοποῦ. Προάγματι σκοπὸς εἶναι μόνον δ σκοπὸς δ διποῖος θέλεται αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν καὶ δ διποῖος δὲν γίνεται κατ' ἀκολουθίαν μέσον ἀλλού σκοποῦ, δ τελικὸς σκοπὸς τῆς πράξεως. Αὐτὸς εἶναι ἔκεινος διὰ

τὸν δποῖον θέλονται δλα τὰ ἄλλα· δλα τὰ ἄλλα εἶναι ἀπλῶς μέσα αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ.

*Αλλὰ τοιοῦτος σκοπὸς αὐτὸς καὶ οὐδὲν εἶναι κάτι απόλυτον, καὶ τι ἀνέφερτον εἰς τὴν αἰσθητὴν πραγματικότητα. *Ἐν αὐτῇ τῷ πᾶν ὑπίσχει ἐν πχέσει ποὺς ἔτερόν τι καὶ ἀκριβῶς αὐτήν τὴν σχετικότητα ἀποκλεῖει ἡ ἔννοια τοῦ ἀπολύτου τελικοῦ σκοποῦ. Καί τι εἰς τὸν κόσμον τῆς αἰσθητῆτος ὑπίσχει ὑπὸ δύον τινι καὶ ἔξισταις ἀπὸ αὐτῶν, ἐνῶ δὲ τελικὸς σκοπὸς εἶναι ἀκριβῶς δὲ ἀρχικὸς δύος ἀφ* οὐδὲν ἔξισταις δλα τὰ ἄλλα. *Πι σκέψις αὐτῆς τῆς ἀρχικότητος δὲν παρβιβάζεται πψδες τὴν αἰσθητὴν πραγματικότητα. Καὶ ὡς ἐκ τούτου τελικὸς σκοπὸς δὲν δύναται νὰ εἶναι παρὸν κάτι νοητόν, καὶ τι ἀπόλυτον ἐν τῷ γνωτῷ κόσμῳ. *) *Ἀποτελεῖ τὸ στιθιζόν ὑποθετικὸν σημεῖον διὰ τὸ δποῖον δλοὶ οἱ ἀγδιάμεσοι σκοποί* σημεῖον δπερ ἀποτελεῖ τὴν ἐνότητα δλων τῶν σκοπῶν. Εἶναι σημεῖον ἀνέφερτον, διάτι κατέται εἰς τὸ ἀπειρον, διότι ἡ ἔνότης τῶν σκοπῶν εἶναι αἴτημα, δπερ ἀντίκειται εἰς τὴν σχετικότητα τοῦ χρόνου. *Ο τελικὸς σκοπὸς τῆς πράξεως εἶναι ἡ Ιδέα τῆς πράξεως.

Ἄντεν τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τῆς Ιδέας, τὸν μάνον δοτικὸν εἶναι, ἀντικειμενικῶς κρινόμενος, ἐν τῇ οδού του, σκοπός, δύναται, δπως καὶ κάθις ἄλλον, νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ διαλέξῃται ἡ συγεύδησις, ὡς τελικὸν σημεῖον, εἰς δὲ δέον νὰ κατευθύνωνται οἱ σκοποὶ τῶν πριέστεων της.

§ 7. *Αλλ* ἡ Ιδέα, ὡς ἀπόλυτος εἶναι καὶ ἀπραγματοποίητος* δὲν δύναται ἐπομένως νὰ τεθῇ ὡς σκοπός, ὑφ* διὸ ἔννοιαν τεθεῖται πᾶς συγκεκριμένος σκοπός, ὡς σημεῖον, πχδες τὸ δποῖον, κατὶ τὸν νόμον τῆς αἰσθητῆτος θὺ τριάση ἡ πρᾶξις. *Ο ἀνθρώπος θὺ μέντοι κατ' ἀνάγκην εἰς τὸν κόσμον τῆς σχετικῆς πραγματικότητος καὶ θὺ βαδίζει πάντοτε ἀπὸ σχετικοῦ καὶ συγκεκριμένου σκοποῦ εἰς ἔτερον δμοιδῆ σκοπόν. *Αλλὰ ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν δὲν εἶναι μεβαίνωσ σκοπὸς μάτι Ιδέα.

1) "Οτι ἡ διατήρηση τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἡδονὴ αἴτια της πανήσθιας ὑφίζονται διε ἀπόλυτοι σκοποὶ της πράξεως ὑπὸ τῆς ἐργατικῆς ἡθικῆς φελοφίας. δὲν εἶναι ταυτοί, δὲν δίναται νὰ ἀντιτεθῇ ἔννοια τούτων. "Τὸ Νατορι Σοσιολογικό (1920) πλ. 41 κ.ε. καὶ K. Ταῦτα οἱ Κοινωνική φιλοσοφία του Κριτ ἢ Λογ. Φιλ. καὶ Θεορ. Βασ. Έπ. π. 420.

‘Η ἐκλογὴ τῆς ἰδέας ἐν τῇ θέσει τοῦ σκοποῦ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι
ἡ συνείδησις μεταξὺ τῶν συγκεκριμένων σκοπῶν, οἵτινες προσφέρονται
αὐτῇ ὑπὸ τῶν πραγμάτων, δύναται νὰ ἐπιλέξῃται, ἐκεῖνον δὲ διότις
κεῖται ἐπὶ τῆς κατευθύνσεως τῆς ἀγούσης πρὸς τὴν ἰδέαν, ἐκεῖνον
ὅτις εἶναι τὸ πρόσφρον μέσον τῆς πραγματοποίησεως τῆς ἰδέας.
‘Οταν δημος λέγομεν, χάριν εὐχερίας, διὰ ἐκλέγομεν μέσον πραγ-
ματοποίησεως τῆς ἰδέας, εἶναι εὐνόητον ὅτι δὲν φανταζόμεθα τὴν
ἰδέαν ὡς κάτι τὸ αὐτὸν καθ’ εαυτὸν πραγματοποιούμενον. ‘Η πρᾶξις βαδί-
ζουσικ ἀπὸ συγκεκριμένου βίσ τετρον τοιοῦτον σκοπόν, ἐν τῇ πορείᾳ τῆς
ταύτης θέτει τὸν ἀπόλυτον σκοπὸν τῆς ἰδέας ὡς κατευθυντήριον
ἀρχῆν τηντιν. καὶ διάκις πράττεται διὰ εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν
ἀρχὴν τηντιν, τὸ πραττόμενον χαρακτηρίζεται ὡς μέσον πραγματο-
ποίησεως τῆς ἰδέας. Διὰ τῆς ἰδέας διθεν δύναται ἡ πράττουσα συνεί-
δησις νὰ δρίσῃ ποῖον τὸ ἐκάστοτε προσφορώτερον μέσον, μὲ τὸ διότον
κατὰ τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος θὰ ἐπιτύχῃ σκοπόν, δοτις καὶ αὐτὸς
ἀποτελεῖ τὸ νέον προσφορώτερον μέσον τῆς ἰδέας.¹⁾ ‘Η ἰδέα δρεῖει τὸ
πῶς πρέπει τὰ συγκεκριμένα μέσα ἢ ἀλλως οἱ ἐνδιάμεσοι σκοποὶ νὰ
τίθενται, διὰ νὰ εἶναι ἐπὶ τῆς τροχιᾶς τῆς ἀγούσης εἰς αὐτὴν ταύτην
τὴν ἰδέαν ὡς τὸν τελικὸν σκοπόν πάσης πράξεως.

‘Η θλευσθερία ἐν τῇ θέσει τοῦ σκοποῦ συνίσταται διθεν εἰς τὸ ὅτι
ἐκτὸς τῶν σκοπῶν, οἵτινες ἔχουν ὡς περιεχόμενον παραστάσεις ἐκ
τῶν αἰσθήσεων δεδομένας, ὑπάρχει καὶ δ σκοπὸς τῆς ἰδέας, ἣς τὸ πε-
ριεχόμενόν, μὴ ὅν ἐκ τῶν αἰσθήσεων δεδόμενον, δὲν συνδέεται πρὸς
διὰ προηγήθη κιεῖτον οἰανδήποτε ἀναγκαιότητα, ἀλλ’ ἀντιθέτως συν-
δέεται πρὸς τὴν ἰδέαν καὶ εἶναι ἐπομένως σκοπὸς ἐκπορευόμενος ἐκ
τοῦ λόγου, τοῦ καὶ ἐν τῷ πράττοντι ὑποκειμένῳ ἐνυπάρχοντος. ‘Ο
σκοπὸς οὗτος, ἀφ’ ἣς τεθῆ ὡς τελικὸς καὶ γενικὸς σκοπὸς τῆς πρά-
ξεως, γίνεται καὶ τὸν τὸν τῶν συγκεκριμένων σκοπῶν, τῶν ἀποτε-
λούντων τὰ ὑπὸ τὴν φημεῖσαν ἔννοιαν δυνατὰ μέσα πραγματοποίη-
σεως τῆς ἰδέας καὶ πρὸς ἐπίτευξιν πλέον τοῦ συγκεκριμένου τούτου
σκοποῦ ἐκλέγεται ὡς μέσον ἐκεῖνο, διότερο κατὰ τὸν νόμον τῆς αἰτιότη-
τος διδηγεῖ εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ συγκεκριμένου σκοποῦ. Οὕτω ἐξηγεῖται

¹⁾ Naturp., Sozialpädagogik (1920) σελ. 88.

τὸ διὰ τὴν θέσις σκοποῦ, ὡς νοητοῦ, εἶναι ἀπηλλαγμένη τῆς ἀναγκαιότητος τῆς αἰτίας, οὐχὶ δμως καὶ τὴν γένεσιν ἐν χρόνῳ τοῦ μέσου τοῦ ἄγοντος εἰς τὸν σκοπόν.

Πάντως ἐφ' ἣς πτυχήν τῆς θέσης σκοποῦ κατέστη ξύτημα καὶ οὗτος βάσει κατὰ λόγον διδομένης ίδεις, η δυνατότης τῆς θέσεως σκοποῦ ἀντιγεταῖς εἰς ζήτημα δυνατότητος ἀξιολογικῆς κυριεως, εἰς ζήτημα ἐλευθερίας τῆς σκέψης καὶ δὲν δύνεται γὰρ παύσῃ ὑπάρχουσα παρὰ μόνον μηδὲ μὲτην ἐλευθερίαν τῆς σκέψης, τοῦτο διπέρ τὴν σκέψης δὲν δύνεται γὰρ δικολογήσῃ εἴμι τὸν τυράννον εἰς ἕαυτήν.

§ 8. Ἀλλὰ η ίδεις δὲν κατεδίχθη μόνον ταῦτα η μοχὴ διὸ τὴς καθίσταται δύναται η ἐκλογή, οὐ δὲν θεραπευτικότερος τοῦ σκοποῦ τῆς προέξεως, η ίδεια μοχῆς καὶ ποῖοι ποέντει γὰρ εἶναι οἱ σκοποί, η καταύθιστης τῆς προέξεως. Αιστεὶ δ σκοπὸς τῆς ίδειας εἶναι ἀπόλυτος, εἶναι τὸ ἀπόλυτον δέον, εἶναι διότι οὐδὲ σκοπός.

Η δριθή προέξει εἶναι κατὰ ταῦτα ἔκεινη, η δροῦσις ἔγειται εἰς τοὺς τελευτικούς σκοπούς, εἰς τοὺς πικροὺς αἴτιούς καὶ τὸν αἴτιον τοῦ συνεδότος, εἰς τὰς ίδειας. Αἰσιότερος τέτοις πρᾶξη προπέγγυτην τῶν ίδεων, διεσδύσις τοῦ νοῦ, ὡς τῆς ἐνάπειρης τῶν ίδεων, εἰς δὲν τὴν ζωήν, αὐτὸδ εἶναι τὸ τέρμα τῆς δριθῆς προέξεως. Ἀλλὰ οἰκουδίποτε καὶ διὸ εἶναι δ τρόπος τοῦ διαμορφισμοῦ αἵτοῦ, εἴτε οἰκουδίποτε πλευρᾶς καὶ διὸ συντελεῖται οὕτως, πάντωτε βάσις αἵτοῦ μάντις η ἐλευθερία, ητις ἐνουρχοῦται εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ δριθοῦ. Πάση δριθή προέξεις εἶναι προέξεις καὶ διὸ ἐλευθέρης συνείδησις ἐπιλέγεται τὸ δριθόν. Ήλευθερία τῆς προέξεως εἶναι δριθή μόνον η ἀνεξιστημένη κατὰ τὴν ἐπιλογὴν τοῦ σκοποῦ, ἀλλὰ η δριθότης τῆς ἐπιλογῆς. Τὸ δριθόν εἶναι τὸ ἐλεύθερον. Ἀλλὰ τὸ δριθόν εἶναι η ίδεια καὶ πᾶσα ίδεια, ἐφ' οἷον τὴν σκεπτόμενα ὡς δοχὴν προέξεως, εἶναι ἐν τῷ βιβλιούργῳ οὐσίᾳ τῆς ἐλευθερίας.

Η δριθή δύνεις προπολούμεται ἐν πρώτοις δυνατότηταις ἐκλογῆς τοῦ δριθοῦ, ἀνεξιστημένην ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα ἐν τῇ θέσει τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς προέξεως. Ἀλλὰ αὐτὸδ δὲν ἀρχεῖ. Προποτεύεται καὶ η σκέψης, διτι δὲν ἀπόλυτος σκοπός εἶναι δ μόνος σκοπός δυτικευτικοῦ κίρρους καὶ η σκέψης διτι αἵτος δ δοκίος δὲν εἶναι σκοπός διὰ κάτι ἄλλο, ἀλλὰ αἵτος καὶ διότι ταῦτα τέρμα τῆς σκέψης τῆς προ-

κτικής συνειδήσεως, είναι κάτι. ἀξιον, είναι δέ ο ν και πρέπει νὰ είναι ἀρχὴ πάσης πράξεως. Προϋποτίθενται συνεπῶς ή δυνατότης και ή ἀξιότης τῆς κατ' ίδεαν πράξεως. Καὶ τῷ ὅντι ή πρᾶξις ἐφ' ὃσον δύναται νὰ είναι διόρθη πρέπει και νὰ τὸ εἶναι είναι ή πρᾶξις γενικῶς κάτι ἀπολύτως ἀξιον διότι είναι πραγματοποίησις τῆς ίδεας τῆς ἔλευθερίας, αὐτῆς τῆς ἀπολύτου ἀρχῆς τοῦ νοῦ. Ὁ πρακτικὸς νόμος είναι δι νόμος τῆς ἔλευθερίας, δι νόμος διπιβάλλων τήν, διν ἀνατροφῆς πρὸς τὸν ἀπόλυτον σκοπόν, διαμόρφωσιν τῆς ἔκλογῆς τῶν συγχρόμενων σκοπῶν τῶν καθ' ἔκαστον πράξεων.

§ 9. ΙΙΩδες διοκλήρωσιν διμος τῶν ἀνωτέρω ή ἔννοια τῆς ἔλευθερίας διεῖται ἔσωτερικοῦ τινος προσδιορισμοῦ, δινευ τοῦ δποίου παραμένει μεντί. Ἀναζητοῦμεν τὴν ἔλευθερίαν τῆς πράξεως. Ἡ πρᾶξις είναι μόνον τότε διόρθη και ἔλευθερα δταν είναι πραγματοποίησις τῆς ίδεας, τιμέστι πραγματοποίησις ἐπιταγῆς τοῦ νοῦ και δχι δταν είναι πραγματοποίησις ἀλλων τυχαίων ἐπιταγῶν, αἴτινες διαφορόπως δύνανται νὰ ἐκενεργοῦν ἐπὶ τοῦ συνειδότος. Τὸ ἀγαθὸν και ἀξιον, τὸ τυχαίως διὰ πράξεως τινος συντελεσθὲν είναι ἀσχετον πρὸς τὴν ἀληθῆ τῆς πράξεως φύσιν, ὃσον και δν δργανον τοῦ ἀγαθοῦ τούτου φαίνεται νὰ είναι ή φυσιολογική και ψυχολογική ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου. Ἐφ' ὃσον ἀναζητοῦμεν τὴν ἀξιαν τῆς πράξεως αὐτῆς καθ' αὐτήν, ταύτην θὰ εὑρωμεν ἀναποσπάστως συνδεδεμένην πρὸς τὴν ἀξιότητα τοῦ πράττοντος ὑποκειμένου. Καὶ ή ἀξιότης αὐτη ὑπάρχει δταν ή ίδεα, ὡς ίδεα τοῦ ὑποκειμένου, πρὸς ήν τιμέστι τὸ ὑποκειμενον στρέφεται συνειδητῶς, δταν δ νοῦς, ὡς νοῦς, οῦ τὸ πράττον ὑποκειμενον είναι φορεὺς και δι' οῦ γίνεται τὸ πρῶτον ἀξιον τὸ ὑποκειμενον, τιμέστι προσωπικότης, δταν νοῦς και ίδεα γίνουν ή ἀρχὴ τῆς πράξεως και δὴ τῆς ἐπιλογῆς τοῦ σκοποῦ. Τότε μόνον ἔχει ἀξιαν ή πρᾶξις και δι' αὐτῆς τὸ πράττον ὑποκειμενον, δταν ή ἀρχὴ τοῦ νοῦ γίνεται ἀρχὴ τῆς πράξεως ἀλλὰ πρὸς τοῦτο είναι ἀνάγκη ή ἀρχὴ αὐτη τοῦ νοῦ και τῆς πράξεως νὰ γίνη και ἀρχὴ τοῦ πράττοντος ὑποκειμενον. Ἐὰν ἔλειπε τὸ τελευταῖον, τότε δὲν θὰ ἐπρόκειτο περὶ πράξεως, ἀλλὰ περὶ συμβάντος ἔξωτερικοῦ.

Κατὰ ταῦτα ή διόρθη και ἀξια πρᾶξις προϋποθέτει ὑποκειμενον διερ, διὰ τοῦ νοῦ, οὗτος είναι φορεὺς, θέτει αὐτό, ἀνεξαρτήτως

οῖστονδήποτε ἐξωτερικῶν ἐπηρεασμῶν, τὴν ἀρχὴν τὴν καθορίζουσαν τὴν πρᾶξιν. Ήπειρα μὴ νοητὴν ἀρχὴν προίκεως, πᾶς μὴ νοητὸς σκοπός, εἶναι παράστασις αἰσθητῆς καὶ ὡς τουτέτη ἔχει τὰς ἀλλεπαλλήλους της αἰτίας εἰς τὴν ἀδιέπεπτον ἀλυπιν τοῦ πιφελεύσιτος. Μόνον μία νοητὴ ἀρχὴ ἀνήκει εἰς τὸν ὑποκειμενον. Μόνον μία ἀρχὴ νοητή, δηλαδὴ ἐκ τοῦ ρώμην προγένετος δὲν συνδέεται αἰτιολογικῶς ποὺς δια προηγεῖται. **Κινδυνεύειν τῶν επειναύοντων ταύτων, εἴρηται ή ἀντικειμενικὴ ἀκείνη ἀρχή.** Ήταν εἶναι δὲ ὁ ὄφελος σκοπός, δὲ ἕξιος ἀπολύτως, δηλαδὴ ή ίδεα τῆς πράξεως. Κατ' ἀνάγκην δικεν δηλαδὴ πρᾶξης πρᾶξην ἔχει τὴν ἓν τῷ ὑποκειμένῳ τῆς πράξεως λόγον. Λαὶ νὰ πράξῃ τὸ ὑποκειμένον ὄφελος, πυντεῖ η ἀρχὴ τῆς πράξεως νὰ εὑρίσκεται ἐν ἑαυτῷ τοῦτο δὲ εἶναι δυνατὸν μάγιν διαν αὕτη εἶναι δὲν αὐτῷ λόγος. Τότε τὸ οὔτομον, ἐλεύθερον ἀπὸ δια προηγεῖται καὶ ἀπὸ δια προηγεῖται τὸν περιβάλλει, θέτει μόνον τον τοὺς νόμους, οἵτινες τὸν διέκουσαν. Εἶναι αὐτόνομον. "Ο δρός τῆς ἀξίας τῆς ἐλευθερίας πράξεως εἶναι η αὐτονομία. Λαὶ το νομίζειν εἶναι η ὑποκειμενικὴ ἥψη τῆς ἐλευθερίας.")

II. Ἡ κοινωνικὴ πρᾶξης.

§ 10. Τῆς θεωρίας τῆς πράξεως λόγον εἶναι νὰ καθηρίσῃ τὴν δροῦσην ἀρχὴν τῆς πράξεως καὶ θέτει ταύτης νὰ δρίσῃ τὰς ἀπολύτως καὶ σχετικῶς ἀναγκαῖα μέσα, ἵστιν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι βιβλονταὶ τῆς ὑπὸ αὐτῆς καθηρισθεῖσαι τροχιδεῖς.

Μεταξὺ τῶν δυνατῶν μορφῶν πράξεως, η κοινωνικὴ μορφὴ ἀποτελεῖ τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖον μέσον πραγματοποιήσεως τῆς ίδεας τῆς ἐλευθερίας, ὅχι δικαὶον τὴν ἔννοιαν διει μόνον αἱ κοινωνικαὶ πράξεις δύνανται νὰ εἶναι ἐλεύθεραι, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔννοιαν διει μόνον δὲν κοινωνίᾳ ζῶν ἀνθρώποις δύνανται νὰ ἀπετελῇ πράξεις ἐλευθερίας. Ήπειρα πρᾶξις κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, κοινωνική τε καὶ μή, δύναται νὰ εἶναι ἐλευθέραι καὶ πρέπει νὰ εἶναι, διδτοὶ νοοῦγχαι μὲν μή κοινωνικαὶ ἐλεύθεραι πράξεις, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκην διὰ πηγάδων ἀπὸ τὴν αυτε-

1) Περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρων εἰδικώτερων οὐρ Κ. Ταινίας α. Ἑγκλ. αρι. 405.

δησιν κοινωνικοῦ ἀνθρώπου. "Ἄνθρωπος ἔκτὸς τῆς κοινωνίας· δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ως ἔλλογον ὅν, ως ἐνέχον τὴν δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας πράξεως. Διότι ἡ δυνατότης αὐτῇ ἔχει ως ἀφετηρίαν τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν προκαλουμένην ἐκ τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀλληλεπιδράσεως. Ἡ δὲ ἀνύψωσις αὐτῇ, εἶναι ἀνύψωσις πρὸς τὴν ἰδέαν.

Καθ' ὃσον εἶναι τοιαύτη ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἵστορια. Ἡ ιστορία, ὡς πέραν τῆς ἀναγκαιότητος ζωῆς, δημιουργικὴ τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὴν κοινωνικὴν ζωήν. Ἡ δυνατικὴ μορφὴ τῆς κοινωνίας εἶναι ιστορία καὶ ιστορία εἶναι ιστορία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Ταῦτα ἀνησυγχένοντες διὰ τὴν κοινωνικὴν πράξιν εἶναι τὸ ἀναγκαῖον πρόσφιρον μέσον πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἐλευθερίας.

§ 11. "Αλλ" ἐὰν ἔκτὸς τῆς κοινωνίας ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀδιανόητος, τοῦτο ἔντον σημαίνει δτι δπου κοινωνία, ἐκεῖ καὶ ἐλευθερία. Ἡ κοινωνία εἶναι κατάστασις δεκτικὴ ἀπείρου ἀξιολογικῆς διαβαθμίσεως, κοινομένη ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς ἴδεας τῆς κοινωνίας, δηλαδὴ τῆς κοινωνίας τῆς συνιστωμένης ἐκ μόνον ἀπολύτως ἐλευθέρων πράξεων. Δὲν ἀρκεῖ νὰ λεχθῇ δτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κοινωνικὴ ζωὴ, διότι πρέπει νὰ ὑπάρχει κοινωνικὴ ζωὴ ὥστε μένης ποιότητος, θετικῶς ἐλευθέρα καὶ δρυθή.

Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἐν τοιαύτῃ θετικῇ διαφορᾷ πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας τελοῦσα γίνεται ἡ θικότης. Καὶ ἡ ἔναντι ἐτέρου ἀνθρώπου ἐλευθέρα δρυθή πράξις λέγεται ἡθικὴ πράξις. Ἡ δρυθή, ἡ ἐλευθέρα πχέσις ἀνθρώπου πρὸς ἀνθρώπον ἀποτελεῖ τὸ ἡθικὸν πρόβλημα. Τὸ ἡθικὸν πρόβλημα εἶναι ἡ ἀξιολογικὴ ὅψις τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. Τὴν δρυθήν κοινωνικὴν πράξιν, ἡ διὰ νὰ διμιλήσωμεν μὲ περισσοτέραν ἀκρίβειαν, τὴν δρυθότητα τῆς πράξεως καὶ δ' ὅσον εἶναι κοινωνική, δρίζει ἡ ἡθική. "Ωστε ἡ κοινωνικὴ πράξις, ως ἀποκλειστικὴ δυνατότης τῆς ἡθικῆς πράξεως εἶναι ἀναγκαῖον πρόσφιρον μέσον τοῦ σκοποῦ τῆς ἐλευθερίας.

§ 12. "Ἐλέχθη ἦδη ὅτι δρυθή πράξις εἶναι ἡ δημιουργικὴ οὖσια-πτικῆς ἐλευθερίας, δηλαδὴ ἀγαθῶν ἐνσαρκούντων τὴν ἐλευθερίαν ταῦτην. Τότε ἡ κοινωνικὴ ζωὴ συμβάλλει πλήρως, εἰς τὴν δημιουργίαν-

τοιούτων ἀγαθῶν, τότε ἀνταποχρίνεται εἰς τὴν οὐσίαν της, δταν ἡ σχέσις ὀτόμου πρὸς ὄτομον διαπνέεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὅτι κάτις ὑποκείμενον πράξεως πρέπει νὰ θεωρῆται ἀπὸ τὰ ἄλλα ὃς ἀφετηρία δημιουργικῶν πράξεων καὶ ὅχι μόνον νὰ μὴ θίγεται, ἀλλὰ καὶ νὰ τονοῦται ἐν τῇ τοιαύτῃ δημιουργικότητι. Τὸ ὑποκείμενον ἀγαθὸν λέγεται πρόσωπο καθότης.¹⁰ Ἐκπιστον ὄτομον πρέπει νὰ θογιᾶται διὰ τὴν δημιουργίαν ἀγεθῶν εἴτε ἐν τῇ προσωπικότητι οὗτοῦ, εἴτε ἐν τῇ τῶν ἄλλων. Φυσικὴ τούτων συνακολουθία είναι ἡ ἀναγνώρισις διὰ πᾶν μετακείμενου δπευ οὗτον ἔχει τὴν Ικανότητα τῆς ἀπιλογῆς ἐν τῇ θέσει τοῦ σκοποῦ, δηλαδὴ τῆς διψῆς καὶ ἀλευθέρως πράξεως, είναι φριρεὺς τῶν ιδίων πρὸς τὰν ἄλλο ὑποκείμενον ἀξιολογικὸν δυνατοτήτων καὶ δι' αὐτοῦ τὸν λόγον ἀξίζει τὸν αὐτόν σημὰν τοῦ ἄλλου.

§ 13. Τὸ ἀξιον τῆς πράξεως είναι συναφιασμένην πρὸς πτοιχεῖον τὸν οὗτον ὑπάρχει παντοῦ δπου ὑπάρχει δυνατότης διψῆς πράξεως, παντοῦ δπου ἀρχὴ πράξεως δύναται νὰ γένῃ δ νοῦς. Αἱ¹¹ αὖτε καὶ λέγεται δτι ἀρχὴ τῆς διψῆς, δηλαδὴ τῆς ἡθικῆς πράξεως είναι νόμος ἀντικειμενικός, Ισχύον δι' ὅλους τοὺς κατὰ λόγον, κατὰ νοῦν διναμένους νὰ πράξουν, δηλαδὴ δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ χαρωκηθεῖται διὰ τοῦτο ὡς ἡθικὴ ἡ πράξει, ἡς ἡ ἀρχὴ δύναται νὰ γένῃ ἀντικειμενικὸς γενικὸς κοινωνικὸς νόμος, διάτι μόνον δ νοῦς είναι κατὰ γενικὸν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ μόνον ἐκ τῆς γενικότητος τοῦ νοῦ στηργίζεται καὶ ἡ γενικότης τοῦ ἡθικοῦ νόμου.

§ 14. Ἀλλὰ δ σεβασμὸς τῆς προσωπικότητος, παντοῦ δπου τοιαύτη ὑπάρχει, δὲν ἔξιντελεταια βίσ ἀπλῆν πιθητικὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἄλλου ὡς φρορέως ἀξιολογικῶν δυνατοτήτων. Ο πειθαρίδες αὖτες ὑπάρχει, ὡς κοινωνικὴ ἀξία, διὰ τὴν ἀνάτασιν τοῦ πράξτοντος πρὸς τὴν ίδεαν, πρὸς τὴν δημιουργικὴν ἀγεθῶν ζωῆν¹² ὑπάρχει ὡς μέσον πραγματοποιήσεως ἀξιῶν. Καὶ ναὶ μὲν ἡ πραγματοποίησις αἵτη ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ ἔχει ὡς πρῶτον βῆμα τὴν ἀναγνώρισιν τῆς προσωπικότητος, τὴν ἀναγνώρισιν τῆς πρακτικῆς Ικανότητος τῆς προσωπικότητος αὐτῆς, τὸν κύκλον ἐν φ δύναται νὰ πράξῃ ἀλευθέρως, δηλαδὴ διψῆς καὶ ἀπαξίως, ἀλλὰ αὖτε μόνον τὸ πρῶτον βῆμα. Πέραν τῆς ἀναγγωρίσεως αὐτῆς ἔργον παντὸς κατὰ λόγον ζῶντος ὑποκείμενου είναι ἡ ἀμοιβαία παροχὴ δυνάμεων διὰ τὴν πραγματοποίησιν ἀγαθῶν, διὰ

τὴν πραγματοποίησιν τῆς προσωπικότητος ἐνδεκάστου· καὶ αὐτὴν εἶναι ἡ ἐνεργητικὴ πλευρὰ τοῦ σεβασμοῦ τῆς προσωπικότητος. Οὕτω δταν δὲ ἐνεργητικὸς σεβασμὸς συνάπτει προσωπικότητας ἀνίσου ώριμότητος λόγου, ἡ τοιαύτη σχέσις καθίσταται διπλὴ σχέσις παιδείας, τουτέστι σχέσις τῆς μίδιαμορφώτου προσωπικότητος πρὸς τὸν ώριμον λόγον καὶ ἀντιθέτως. Ὁσάκις πάλιν ἡ πρὸς ἓγ γ συναπτόμεθα προσωπικότητος εἶναι Ιποδύναμος, ἔχει δηλαδὴ καὶ αὐτὴ ἔτοιμα ἥδη τὰ μέσα ἑλλάγον προϊστεῖται, δηλαδὴ ἐλευθέριας πράξεως, ἡ σχέσις τοῦ ἐνεργητικοῦ σεβασμοῦ εἶναι σχέσις φιλίας.

§ 15. *ΙΙ* ἐλευθέρα κοινωνικὴ πρᾶξις, ἡ ἡθικὴ πρᾶξις, εἶναι καὶ σκιαπόρις, διότι σκοπὸς ἀπόλυτος εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἡ ἐνσαρκουμένη εἰς τὸν ἕψις τῆς πρακτούσης προσωπικότητος, ἀλλὰ εἶναι καὶ μέσον τῶν ἀντικειμενικῶν ἀξιῶν, αἱ διοῖαι πηγάδουν ἐκ τῆς ὑποκειμενικῆς ζωῆς τῆς προσωπικότητος. ἀλλὰ ἔχουν ὑπαρξεῖν ἀνεξαρτήτως τῆς ὑποκειμενικῆς αὐτῆς ζωῆς. Οὕτω ἐν ἔργον τέχνης, μία ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια ἔχουν ἔξι ταντὸς ὑποκειμενού ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ ἡ προσωπικότης, ἡ ἀρτίωσις δηλ. τοῦ ὑποκειμένου ἀποτελεῖ ἀναγκαῖαν προϋπόθεσιν, διότι μόνον αὐτὴ τὰ δημιουργεῖ, μόνον αὐτὴ τὰ ἀναδημιουργεῖ διὰ τῆς αἰσθητικῆς των θέας καὶ διὰ τῆς ἑλλάγον συλλήψεώς των. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη διοκλήρωσις τῆς προσωπικότητος ἔχει προϋπόθεσιν ἀφ' ἐνδεκάστου περιορισμὸν τῶν ὑλικῶν προπομμάτων εἰς τὸ ἐλάχιστον, εἰς τρόπον ὃστε μίδιασπαστος νὰ χωρῇ ἡ δημιουργικὴ ἐνεργητικότης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ἔργα τοῦ πνεύματος καὶ ἀφ' ἐτέρου τὴν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀμιλλαν, τὸν ἀνταγωνισμόν,¹⁾ ὀποτελοῦντα τὸ ἀποφασιστικὸν κίνητρον τῶν μεγαλυτέρων τοῦ ἀνθρώπου προσπαθειῶν, ἀμιλλαν δύναμις ἦτις διώκει τὴν νίκην, οὐχὶ καταβάλλουσα ἀλλὰ ὑπερβάλλουσα τὸν συναγωνιστήν, οὕτως ὃστε τῆς νίκης ἀντικειμενικὸς καρπὸς νὰ μὴν εἶναι ἡ ἀναχαίτισις, ἀλλὰ ἡ ὑπερόντασις τῆς δημιουργικότητος. Διὰ τὴν ἀποτροπὴν τῶν φυσικῶν προπομμάτων πρώτη προϋπόθεσις εἶναι ἡ ὠργανωμένη συμβίωσις τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πρόκλησιν τῆς ἀμιλλῆς

¹⁾ Kant, Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht (vierter Satz) ἔκδ. Ἀκαδ. σελ. 20.

καὶ διὰ τὴν γόνιμον κατεύθυνσιν αὐτῆς ἡ ὀργανωμένη κοινωνική συμβίωσις εἶναι ἀπαραίτητος προσπάθειας.

Χρειάζεται τῆς ὄλοτητος ἡ ἐνέργεια διὰ τὴν ἀποτροπὴν τῶν φυσικῶν ἔμποδῶν καὶ χρειάζεται ἐνέργεια συνδυασμένη δλῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν διευθυνομένη μὲν ἐντὸς τοῦ πολιτικοῦ διαίρετης δυνάμεως. Χρειάζεται, διὰ τὰ φθάσηται εἰς τὴν πλήρην αὐτῆς διαίρετην ἡ ἀτομικὴ δημιουργικής, καὶ τοῦτο εἶναι ἀρτίωσις τῆς προσωπικότητος, ἡ προκαλοῦσα αὐτὴν ἀμιλλα τῶν ἄλλων νὰ μὴ ἐμποδίζῃ τὴν πρᾶξιν τοῦ ἀτόμου, εἰς τὰς κατεύθυνσις εἰς ἀ; αὕτη δύναται καὶ πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ. Χρειάζεται ταυτέστι νὰ ἀποτραπεῖν τὰς ἀξιοτεροικὰς καλύμματα τῆς ἐκδηλώσιας τῆς προσωπικότητος, ἐφ' ὅπου προέρχονται εἴτε μὲν τὴν φύσιν, εἴτε μὲν τῶν ἄλλους ἀνθρώπων. Χρειάζεται διπλῷ νέῳ οὐ τοῦ μεγίστου τῶν φυσικῶν ἔχθρῶν τοῦ χρόνου, διὰ τῆς συνεχίστως τοῦ βίου, ἵνα καὶ αὕτη σφραστικῆς κοινωνικήν συμβίωσιν καὶ ὀργανώνην τείξει μὲν ὀργανώνην κατανομήν τῶν ἔργων. 'Ο χρόνος δημιωρεῖ δὲν εἶναι μόνον διάγιατος τῆς φυσικῆς ἄλλα καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἔχθρος' διέπει διακρίτει, διὰ τῆς διακοπῆς τῆς ζωῆς τοῦ δημιουργοῦ, τὴν ἐν τῇ συνειδήσει του αντελευθερῶν κατεύκτητην πνευματικῶν καὶ ἡθικῶν ἀγιτήσην, τὰ διποῖς αἵτη μετ' αὐτοῦ ανεπιβλλούσι, κατὰ τὸν γόμον τοῦ χρόνου. 'Άλλ' εἰς τὸν γόμον τοῦτον ἀντιπαρετίθεται δὲν νόμος τῆς ἐν τῇ ὀργανωμένῃ κοινωνίᾳ παρεκτίσεως, δι' ἣς οὐ δημιουργοῖ τοῦ παραθίνοτος μεταγγίζονται εἰς τοὺς ἐπιγενομένους, διετείχισται δὲν ἔγονον κεφαλίταιον, ἄλλα ὡς διάγραμματα καλλιεργητικῆς τῶν φυχῶν, διέπει μόνον κατὰ τοῦτο εἶναι ἀποκοινωτική καὶ μεταβιβίσσεται τὰ πνευματικὰ ἀγαθά. Εἶναι διότι ἡ κοινωνική συμβίωσις μέσον πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς προσωπικότητος, διέπει μόνον δὲν αὐτῇ εἶναι νοητὸν τὴν γέγονος τῆς παραδίδειας, ὅπερ ἀποτελεῖ μέντον τῆς ἡθικῆς οὐρανίως.

III. Ἡ πρᾶξις δικαίου.

§ 16. Καὶ θὰ ἔδονται μόνον νὰ νοηθῇ τοιτέρη κοινωνική συμβίωσις, πληροῦσσα τάνετας τοὺς προπούνες, δι' οὓς πρέπει αὕτη νὰ ὑπάρχῃ καὶ διεπομένη ἀπὸ τὴν ἐντὸς τοῦ νοῦ, ὡς αὕτη ἐντὸς ὑπείχεται εἰς ἀπάντης τὰς ἀτομικὰς συνειδήσεις τῶν Ἑλλήγων ὅντων,

διπότε πᾶσι εκάστῳ ἐπιβαλλομένη ἢ ἐπιτρεπομένη πρᾶξις θὰ ἦτο καὶ εἰς τὸν πράττοντα γνωστὴ καὶ εἰς τὸν ἔναντι αὐτοῦ ἵσταμενον, οὕτως ἂστε οὖδεις νὰ μὴ πράττῃ ἀπομεμονωμένος τὸ καθ' ἔαυτὸν εἰς τὸν κατὰ τῆς ἔξωτερης ζωῆς ἀγῶνα καὶ οὖδεις ἐν τῇ ἐνεργείᾳ του νὰ θίγῃ τὴν σφραγίδαν τῆς δημιουργικῆς ἐιεργείας τοῦ πλησίον. Θὰ ἤδυνται νὰ γνῷ θῆριμιὰ τοιαύτη αὐτόνομος κοινωνική τάξις, αὐτόνομος διότι Ἑκιστος θὰ συμπεριεφέρετο κατὰ τὸν ἐν τῇ ίδίᾳ αὐτοῦ συνειδήσει ἐγχωρίου τα λόγον, ὥπο τὸν ἀνεκπλήρωτον δύναμις δρον, διὰ τὴν διάτησιν τῶν ἐν κοινωνίᾳ βιούντων θὰ ἐργάζομεν τὰς πράξεις αὐτῶν ἀπολύτως καὶ ἀποκλειστικῶς κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ λόγου, ὥπο τὸν δύναμιν τοιαύτης καὶ πράξεις τῶν κοινωνῶν θὰ είχον ως ἀρχὴν καὶ νηστήν αἰτίαν, τὸν νοῦν. Ἀλλὰ ἡ ἵστορία ἀπλῶς μετέχει τῆς ίδανικῆς ταύτης σφραγίδας, καὶ δ νοῦς πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ είναι δ ἀποκλειστικῶς κύριος τῶν βιουλήσεων καὶ τῶν πράξεων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνιγκαῖις μίθει ταῦτας τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως, ἀναγκαία διὲ βλασ τὰς προφηθείσας λειτουργίας αὐτῆς, δὲν δύναται νὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ μόνας τὰς συνειδήσεις τῶν πραττόντων, αἱ δποῖαι ἐνδέχεται ἀκριβῶς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς πράξεως νὰ μποστῶσι τὴν ἐπίδρασιν τῶν αἰσθητῶν αἰτίων, αἵτινα ἀγούστι εἰς τὴν θέσιν σκοπῶν οχετικῆς ἀξίας καὶ δὲν διδήγουσι εἰς τὸν δριθὸν τελικὸν αὐτοσκοπὸν τῆς πράξεως, εἰς τὴν ίδεαν τοῦ ἀγιείου. Εἰναι μίθει σκίτιμον διὰ τὴν διασφάλισιν τῆς κοινωνικῆς ταῦτας νὰ μὴ ἐπιφρεθῇ τις εἰς τὴν ἐπισφραλή σχετικότητα μιᾶς ἐκάστης συνειδήσεως, ὡς φιλέως τοῦ λόγου, καθ' ᾧν ὅραν διώκει τοὺς σκοποὺς αὐτούς, ἀλλὰ νὰ μναζητήσῃ δισφαλέστερος φορεῖς τῶν ἀντικειμενικῶν αὐτῶν κριτηρίων. Τοιοῦτοι είναι αἱ συνειδήσεις τῶν μὴ κατὰ στιγμὴν ἀκείνην πραττόντων τοίτων, οἱ δποῖοι δὲν ἐπηρεάζονται ὥπο τοῦ ἀτομικοῦ ὑποκειμενικοῦ κινήτρου τοῦ πράττοντος. Εἴτε ἡ διάτησ τῶν τοίτων αὐτῶν, εἴτε μέρος τούτων, εἴτε εἰς μεταξὺ αὐτῶν καθίστανται προσφρούρωτεροι φορεῖς τῆς κατὰ λόγον κρίσεως τῆς πράξεως. Ἡ τουταύτη κρίσις ἐκτεινομένη καὶ εἰς τὸ μέλλον καὶ δεσμεύουσα καὶ αὐτὰς τὰς μελλοντικὰς πράξεις τῶν κριτῶν, ἀποκτᾶ μόνιμον καὶ ἀνεξάρτητον τῶν καὶ ἡ ἐκαστον ἀτόμων ὑπόστασιν, ἥτις, κατ' ἀντιδιαστολὴν προὺς τὴν ὑποκειμενικὴν διάθεσιν τῶν καθ' ἐκάστον ἀτόμων, δύναται νὰ θεωρηθῇ τύλογος ως βάσις μντικειμενικωτέρα.

‘Η κοινωνική δλότης είναι άπηλλαγμένη τῶν ἀδυναμιῶν τοῦ πράττοντος υποκειμένου καὶ κατὰ τεκμήριον ἀποτελεῖ τὸν προσφορώτερον φορέα τοῦ ἀληθῶς ἀντικειμενικοῦ λόγου, τῆς κατὰ λόγον ἡθικῆς κρίσεως. Ο λόγος οὗτος εἶναι ὡς πρὸς τὸ πρᾶττον ἄτομον ἔτερον τι ἔξω ἐαυτοῦ κείμενον, οὐ δὲ τάξις, ἢν οὗτος ἐπιβάλλει, εἶναι ή τάξις τῆς ἐπονομίας, ή τάξις τοῦ δικαίου.

§ 17. ‘Αφ’ οὐδὲ ὅμως ή ἀρχὴ τῆς προϊένεως μετατείχι ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ πράττοντος υποκειμένου, ἔξω ταύτης, εἰς τὴν κοινωνικὴν δλότητα, ψφίσταται ή ἀρχὴ αὕτη ἀναγκαῖον περιστριψμόν. Δὲν δύναται γὰρ ἀφορᾶ πλέον τὸν ἐσωτερικὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ μόνον τὰς ἐξωτερικὰς αὐτοῦ ἐκδηλώσεις. Τὸ δικαίον τείνει νὰ δημιουργήσῃ ἐξωτερικῶς τὴν κατάστασιν ή διοίκησιν τὰς ὑπηρεσίες καὶ ἀνευ αὐτοῦ, ἢν η ἡθικὴ τιλέις ήτο εἰς θέσιν νὰ κυριαρχήσῃ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Λὲν δύναται γὰρ ἀποβλέπη εἰς τὴν ἀξίαν τῆς προϊένεως αὐτῆς καὶ ἕστερον, διότι αὕτη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀξίαν τοῦ πράττοντος συνειδότος καὶ τοῦτο ἐκφρέγει ἐν τῇ δλότητι του τὸν ἔλεγχον παντὸς τῷτου. Δὲν κρίνεται τὸ διατέλεσμα τοῦ δικαιοῦ ἀλλὰ ἀρχεῖται εἰς τὴν δρθύτητα τοῦ ἀποτελέσματος· δὲν κρίνεται περὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἡθικῆς μείζου, διότι αὕτη ἐξαρτῶνται ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν λόγον τῆς προϊένεως.¹⁾ ’Αρχεῖται μὲν τὸ γὰρ δημιουργεῖται ἐν τῇ ἐπαφῇ τῶν συμβιούντων κατάστασις, οἷα θὰ ήτο περίπου καὶ ἢν ἐτηροῦντο αἱ ἀποτιγματικοὶ νόμοι. Τὸ γεγονός

ΕΡΓΑΛΗ ΠΡΙΣΤΙΝΗΣ Π. ΘΟΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ

1) Τὰ ἀνωτέρω δὲν διαφεύγουνται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὰ δίκαιαν πολλάκις λαμβάνει ὑπὲρ διφύν τὴν προσφοράν τῆς προϊένεως (δόλος, ἀμέλεια, καλὴ πλευραί). Η προαιρετικός δὲν ἔχει αὐτὴν καθ’ αὑτήν την πλευράν, ὅπως ἔχει τοποθετηθεῖ τὰ διά τὴν ἡθικὴν κρίσιν. ’Ἐνδιαιφέρει ἐφ’ οἷσιν φανερώνεται ἐξωτερικῶς εἰς πρᾶξιν τινα καὶ χρησιμεύειν εἰς ἐργατηρίαν καὶ προσδιορισμὸν τῆς ἐξωτερικῆς ταύτης πράξεως’ ἐνδιαιφέρει ὡς ἀρχὴ ἐξωτερικῆς προϊένεως, ὅχι αὐτήν καθ’ ἕστερον, ὡς ἐσωτερική ἐνέργεια τῆς συνειδήσεως. (“Ιδε ἄλλας διακρίσεις R a d b r u c h Rechtsphilosophie, 1932, σελ. 27, ή. S o m i d Juristische Grundlehre, 1927, σελ. 69, δεὶ V e c c h i o L. Icthiique, le Droit et l’Etat en Rev. Intern. de la théorie du droit IX (1936) σελ. 85. P e t r a s c h e k System d. Rechtsphilosophie, 1932, σελ. 111 κ.ά.). Δύναται τις δύον γὰρ εἴτε οτι η διαφορὰ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πράξεων είγει διαφορὰ κριτηρίου καὶ ἀπόψεων καὶ ὅχι τοῦ κρινομένου ἀντικειμένου. Εἰδικότερα τινα ἰδε καὶ εἰς ή μάτερ ον Begriß d. positiven Rechts, 1928, σελ. 11-14 ιδε περὶ διακρίσεως ταύτης παρὰ Naturg καὶ Stammter).

ὅτι ἔξωτερικῆς διαμορφοῦται τοιαύτη κατάστασις δὲν ἔχει ἀξίαν διὰ τὴν ιδιότηταν ἄλλα διὰ τὴν ιστορίαν. Ἡ ἐτερόνομος τάξις διὸν, οὐ καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν ίδιαν ίδεαν τῆς ἐλευθερίας κοινωνικῆς πράξεως, τέλινται ἐν τούτοις ἐντελῶς διάφορον διδόν. Δὲν ἀποσκοποῦ νὰ κάμη ἐλευθερίους ἀνθρώπους καὶ νὰ στηρίξῃ ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τὴν ἐκλογὴν τοῦ δρόσιοῦ· ἀποσκοποῦ νὰ προτρέψῃ τὰς πράξεις τοίτων, αἱ δποῖαι θὺ μητρόδιζον τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐνδιχομένης ἐλευθερίας τινὸς τῶν κοινωνῶν καὶ νὰ προστατεύσῃ τὰς πράξεις τοίτων, αἱ δποῖαι πράγματα τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου. Δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸν πράττοντα, ἄλλα τὰς τὴν ἴναντι αὐτοῦ ἰστάμενον τοίτον. Καὶ εἰς τὸν τοίτον αὐτὸν δὲν ἀποβλέπει ὡς εἰς συνεδησιν δυναμένην ἐλευθερίας νὰ πράξῃ — τοῦτη· Ιψη ἡ ἀποφρίσ τῆς ιδιότητος—ἄλλα εἰς ἔξωτερικήν τινα δύναμιν διαγειρίαν νὰ μένῃ τὴν ἐνδιχομένην ἐλευθερίαν τοῦ πράττοντος.

Αὖτος είναι ὁ τρόπος καθ' ἣν ἔξυπηρέτει, τὸ δίκαιον τὴν ίδεαν τῆς ἐλευθερίας καὶ γίνεται μέσον πραγματοποιήσεώς της, μέσον ἀναγκαῖον δι' ὅλων λόγων τὴν ιστορικὴν ζωὴν τῆς σχετικότητος καὶ τῆς ἀτελείας, ἥντις ἡ αὐτονομία τῆς ιδιότητος εἶναι ἀνίσχυρος νὰ ἐμποδίσῃ τὰ ἕξαθεν κατὰ τῆς ἐλευθερίας ἐνεργείας ἐπερχόμενα πλήγματα καὶ νὰ προστατεύσῃ τὴν ἀπρόσκοπτον ἐκδήλωσιν αὐτῆς. Ὅποδ αὐτὴν τὴν ἕννοιαν ἐμπρογύγγεται ὡς σταραπλήρωμα τῆς ιδιότητος τάξης ἐν τῷ κάσμῳ τῆς σχετικότητος. Διότι ἡ ἔξουσίασις τῆς συνειδήσεως ἵνα διὰ τοῦ λόγου ἀτονεῖ κατὰ τὸ σπλεῖστον εἰς τὸν σχετικὸν βίου τῆς ιστορίας, διὰ τοῦτο γεννᾶται ἡ κοινωνικὴ ἔξουσία, ἡ διανοία μέτει κανόνας καὶ ἔξωτερικῆς ἀναγκάζει τοὺς ἀνθρώπους νὰ συμπεριφέρωνται ἡστερῶς ἐὰν οἴσαν ἐλεύθεροι.

Οὕτω ἡ ἔξουσία λαμβάνει τὴν θέσιν τῆς ἐλλόγου συνειδήσεως, γίνεται ἐν εἶδος κοινωνικοῦ ἐλλόγου συνειδότος· ἀποτελεῖ τὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἡ τῆς ιστορίας, ἵπως θὰ ὅλεγε ὁ "Ἐγελος, πραγματοποιημένον λόγον.

Αὗτὴ εἶναι ἡ πρώτη ἀλλοίωσις ἢν γέιρισταται ἡ ἀρχὴ τῆς πράξεως διὰ τῆς μεταβάσεως μας ἀπὸ τῆς αὐτονομίας εἰς τὴν ἐτερονομίαν. "Ἄλλα" ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐξ οὐσιώδης.

§ 18. Τὸ δέον τῆς ἐτερονομίας τοῦ δικαίου, ἀπευθυνόμενον πρὸς τούτον, δὲν δύναται νὰ υπεισέλθῃ εἰς δλας τὰς ἀτομικὰς συνθή-

κας τῆς προίξεως, τὰς δποίας μόνον τὸ ἀμέσως ἐνεργοῦν συνειδός δύναται νὰ γνωρίζῃ. Θέτει γενικῆς φύσεως κανόνας καὶ ὅταν ἀκριβη φαίνονται εἰδικώτατοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς πάντοτε ἀπολύτως ἀτομικὰς ἐπιταγὰς τῆς αὐτοχθόνου τάξεως τῆς ἡθικῆς. Εἶναι καὶ τοῦτο ἀποτέλεσμα τῆς μεταθέσεως τῆς ἀυχῆς τῆς προίξεως ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ εργάτεροντος εἰς τοῖτην τινὰ συνείδησιν, ἀποτέλεσμα τοῦ χωρισμοῦ ἐπιτίθεντος καὶ ἐπιτασσομένου συνειδότος.¹⁾

§ 19. Ἐκ τοῦ χωρισμοῦ τούτου παρέκπεται καὶ ἡ διπλῇ μορφῇ ὑπ' ἣν ἐμφανίζεται ἡ πρᾶξις δικαίου. Τῷ δηντὶ ὁ πραγματεικὸς φυσεὺς τῆς ἀτεφογόμονος τάξεως ἔχει διτὸν χρωματῆρα· ἡ ἐμφρενίζεται ὡς ἐπιτάσσουσα πρᾶξις, δηλαδὴ ὡς ἔξουσία ἢ ὡς μὴ ἐπιτάσσουσα πρᾶξις, οἵτις ἀλλοτε μὲν ἀποτελεῖ συμμόρφωσιν, ἀλλοτε ἀντίθετην πρὸς τὴν ἔξουσίαν. Τὸ δεύτερον εἶδος εἶναι ἀδύνατον χωρὶς τὸ πρῶτον. Ἡ ἐπερόνομος τάξις προστιθέτει ἔξουσίαν. Αὕτη διφέρει καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ἀλλ' αὐτονομίας διφέρει καὶ τὰ δυοὶ τῆς ἴσοχοις αὐτῆς.

§ 20. Άλλὰ τὰ δυοὶ τῆς ἔξουσίας, εἶναι καὶ τὰ δυοὶ τῆς κοινωνικας. Ἐφ' ὅπον ἡ ἔξουσία εἶναι ἡ ἀναγκαῖα μορφὴ τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχει τοιαύτη ἐπερόνομος κοινωνικὴ τάξις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἔξουσιαστικὴ κοινωνικὴ ἥπις, ὅπεραι διὰ τῆς ἔξουσιαστικὴς κοινωνίας ὑπάρχει ὅποι καὶ ἔξουσία καὶ ὅτι τὴν κοινωνίαν ἀποτελοῦν ἔχειναι αἱ πρᾶξις, τὰς ὅποις θέλει νὰ ἔξουσιά ἡ κοινωνικὴ ἔξουσία καὶ ἔχειναι δι' ὃν ἀκιρρίζει τὴν θέλησιν τῆς ταύτης. Διότι ἡ κοινωνικὴ ἔξουσία ἔχει θέλησιν ὅποις ἔχει θέλησιν καὶ τὸ ἄτομον καὶ ἀντικαθίστας μάλισται ἡ κατὰ λόγον κινημένη ἔξουσιαστικὴ θούλησις, τὴν υποκειμενικὴν θούλησιν, οἵτις δὲν παρέχει τὰς αὐτὰς πειθανότητας νὰ κινηθῇ κατὰ λόγον.

1) Καὶ οἱ ἐξαιρετικοὶ κανόνες δὲν εἶναι αὐτὲς ἀπολύτως ἀτομικοὶ ὅποις αἱ ἡθικαὶ ἐπιταγαί. Λί γελευταῖαι συνυπάρχουν μετά τῆς πρᾶξης, τὴν πρετταῖασσουν εἰς πάσιν αὐτοῦ ἦν· ἐνρ' οἱ ἐξαιρετικοὶ κανόνες, καὶ πάσιν ἀφοροῦν ὕστισμένην πρᾶξιν ὑπερμένου αριθμάτου, ἐπειδὴ δὲν παγκοινικούν, ἀλλὰ ὡς ἔχοντες ἐπιταγαί, προβατίσουν, δέν δύνανται αὐτοὺς νὰ προβιβάλλουν γραμμής εἰς τὸ μέλλον, ἀρίστοντας περιθώριον ἔλευθερίας εἰς τὸ πρόστιν αὐτοῖς δέν εἶναι δυνατόν ἐπομένως νὰ εἶναι ἀπολύτως εύδεστοι, τοπίστιν ἀπομαρτι. "Άλλως Σο τι ήταν ἔνθι, άν. σ. 66.

§ 21. "Αλλ' ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει καὶ ἡ ταυτότης τῆς ἔξουσιαστικῆς κοινωνίας καὶ τοῦ δικαίου. Δίκαιον εἶναι τὸ νόμημα τῶν ἔξουσιαστικῶν καὶ τῶν ὑποτακτέων πράξεων. Ἡ ἔξουσιαστική κοινωνία ἀποτελεῖται μπό τὸ αὐτὸ δικιβῶς νόμημα, οὗτινος φησεῖς εἶναι οἱ αὐτοὶ πράξεις. "Ολαι αἱ πράξεις, αἱ δικοῖαι πρέπει νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ἔξιν τῆς ἐτερονόμου τάξεως εἶναι καὶ δίκαιον καὶ ἔξουσιαστική κοινωνία, εἴτε αἱ πράξεις πραγματοποιοῦν ταύτην, θέτουσαι αὐτὴν ταύτην τάξιν, εἴτε προβαίνουσαι εἰς τὰς ὑπ' αὐτῆς χαριτατικές κατευθύνσεις ἐνεργείας συμφώνως καὶ ἀντιθέτως πρᾶξις αὐτήν.

Καὶ συνήθως μὲν λέγεται διτ τὴν κοινωνίαν ἀποτελοῦσιν ἄνθρωποι καὶ τὰ νοῆματα. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ κατὰ βάσιν ὃς ἐπιφαλμένοι, διάτι ἐκ τοῦ ἀνθρώπου πηγάζουν αἱ πράξεις καὶ τὰ νοῆματα αὐτῶν. "Αλλ' ἐν δικιβολίῳ ἐπιστημονικῷ δρισμῷ δέον νὰ ληφθῇ οὐτός" διψιν διτ τὴν ἐτερόνομον τάξιν ἐνδιαφέρουν οἱ ἄνθρωποι μάνιν καὶ οὐτόν πράξεις των τίθεται εἴτε ὡς μέσον εἴτε ὡς σκοπὸς ἐτερος ἀνθρώπου. "Αλλ' οὐτε καὶ πᾶσα δυνατὴ κοινωνική πράξεις ἐνδιαφέρει τὴν ἔξουσιαστικὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ μάνιν ἐκεῖναι, αἱ δικοῖαι ἔχουσιν ὃς σκοπόν, δηλαδὴ τὰς νόμιμις, τὴν κατὰ τοὺς οηθέντας ἀνωτέρω τρόπους, δηλαδὴ εἴτε ἔξουσιαστικῶς εἴτε ὑποτακτικῶς, πραγματοποίησιν. τῆς ἐτερονόμου τάξεως. Καὶ τέλος αὐτοὶ αἱ τὴν ἔξουσιαστικὴν κοινωνίαν ἀποτελοῦσι πράξεις δὲν ἐνδιαφέρουν ὃς φυσικὰ ή ψυχικὰ φαινόμενα τὴν ἐτερόνομον τάξιν, ἀλλὰ ὃς σκοποί, ὃς κάτι τὸ δικοῖον δὲν ὑπάρχει καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι φαινόμενον, ἀλλὰ τὸ δικοῖον πρέπει νὰ γίνῃ. Αἱ πράξεις δὲν ἐνδιαφέρουν ὃς γεγονότα τὴν ἐτερόνομον τάξιν, ἀλλ' ἢν τῇ κατευθύνσει των πρᾶξ τὸν σκοπόν. Σημασίαν ἔχει τὸ κατὰ πάσιν μητολογιῶν οἱ σκοποὶ τῶν πράξεων πρᾶξ τοὺς δρισμοὺς τῆς ἐτερονόμου τάξεως, εἴτε πρόκειται περὶ πράξεων ἐπιτακτικῶν, εἴτε περὶ ὑποτακτικῶν πράξεων. "Ἐφ" δσον διθεν τὰς πράξεις ἐξετάζομεν ἐν σχέσει πρᾶξ τὴν ξννοιαν τῆς ἔξουσιαστικῆς κοινωνίας ή τῆς ἔξουσίας ή τῆς ἐτερονόμου τάξεως, ἐκεῖνο εἰς τὸ δικοῖον προσβλέπομεν εἶναι τὸ νόμημα τῆς πράξεως καὶ οὐχὶ ή φυσικὴ αὐτῆς ὑπόστασις καὶ τὸ γάλημα τοῦτο μᾶς ἐνδιαφέρει μάνιν ἢφ" δσον ἀναφέρεται εἰς τὴν

ἀξίαν τῆς ἐτερογόνου τιέξεως, δηλαδὴ ἐφ' ὅσον εἴτε θετικῶς εἴτε ἀρνητικῶς, εἴτε ἔξουσιαστικῶς, εἴτε υποτακτικῶς, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀξίαν αὐτήν. Ἐν ἄλλοις λόγοις τὴν ἔξουσιαστικὴν κοινωνίαν ἢ τὸ δικαιον ἀποτελοῦν δὰς ἕκεῖνα τὰς νομίματα τὰς διοῖς, ἃς νομίματα πράξεων, ἐμπραντζοντικαὶ ὡς μέσαι πραγματοποιήσεως τῆς ἀξίας τῆς ἐτερογόνου τάξεως.

*Ἐὰν συνήθως ἡ κοινωνία, καὶ δὴ ἡ ἔξουσιαστική, δοθεῖται ὡς σύνολον ἀνθρώπων, τὸ δικαιον ἀντιθέτως δοθεῖται ὡς σύνολον κινήσεων· οὐ δὲ τοιαύτη διαφορὰ καθορίζει καὶ τὴν πρὸς ἄλλας θέσιν δικαιον καὶ κοινωνίας. Καὶ η μὲν κοινωνία κατεδεζθῇ οὐτι εἶναι σύνολον νομιμάτων, ἣν φρονεῖς εἶναι οὐ πρᾶξεις τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ καὶ τὸ σύνολον τῶν κινήσεων τοῦ δικαιον εἶναι σύνολον νομιμάτων καὶ φρονεῖς τῶν νομιμάτων αὐτῶν εἶναι οὐ αἵτινες πρᾶξεις, δηλιδὴ οὐ πρᾶξεις δι· ὃν τίθενται καὶ δι· δι· ὃν ἐκτελοῦνται οἱ κινήσεις δικαιον.

*Ἐὰν ἀντὶ τοῦ ὅρου ἔξουσιαστικής κοινωνίας θέπομεν τὸν ὅρον πολιτεία, τοῦτο ὑπερό καὶ ἀριστογενές, ἀπεδικψαστέον εἶναι, διότι πρὸς τὸν νόημα τοῦτο λατορικῶς συνδέεται ὁ ὅρος πολιτεία, καθίσταται ἐμφανῆς ἡ θέσις ἡμῶν ἔννοια τοῦ προβλήματος τῆς αγέντως δικαιον καὶ πολιτείας. Λίκαιον καὶ πολιτεία ἀποτελοῦν ταυτότητα.

*Η σχέψις δει τὸ δικαιον εἶναι κοινωνική τάξις καὶ η πολιτεία, τὸ ἀπὸ τῆς τιέξεως τοῦ δικαιον διεπόμενον κοινωνικὸν σύνολον πρέξεων, δὲν πρέπει γὰρ μᾶς παραπομμῆναι ἐξ ἀνεπιλεκτού λόγου. Λιότε η τάξις αὗτη δὲν ζατεῖται ὑπεράνω τῶν πρᾶξεων, ἀλλὰ ἐνσωματοῦται εἰς αὐτέis, οὐ δὲ πράξεις ἐνδιαιρέσθων μάνον καὶ δι· δι· εἶναι αποχεῖται τῆς τιέξεως τοῦ δικαιον, καὶ δι· δι· εἶναι ἐνσωματοῦν η πραγματοποιῶν δίκαιον.

§ 22. Εἰς τὰς ἔννοιας κοινωνίας, δικαιον καὶ πολιτείας, ὡς ἐχαρίζεμεν ταύτις μέχρι τοῦδε ἀγόμεθα κατ' ἀπόλυτον ἀναγκαιότητα, ἀφ' οὓς, τεθέντος τοῦ ἀπολύτου σκοποῦ τῆς πράξεως, ἐστρατηγικὸν πρὸς τὰ μέσα τοῦ σκοποῦ τούτου. Μέσαι τούτου εἶναι η κοινωνική πρᾶξις, δηλαδὴ η κοινωνία γενικῶς. Τὸ δι· εἶναι δι· τὸ σχετικόν, ἀλλὰ τὸ ἀπόλυτον μέσον, τὸ ἀναγκαῖον ἀπολύτως πρὸς πραγματοποιήσιν τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεως, ὡς οὗτος ἀνωτέρῳ καθισθεῖση, τοῦτο προποδίζει εἰς τὸ νόημα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἀπόλυτον ἀξίαν. Η κοινωνία, η ἀποτελοῦσσα τὴν διλογίαστικήν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεως,

ἡ ἀπόλυτος κοινωνία εἶναι καὶ ἀπόλυτος ἄξια, ίδεα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόλυτος θεούσιαστική κοινωνία, ὡς εἰδικωτέρα μορφὴ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὡς ἀναγκαῖα θείσης ὑπὸ οἰασθήποτε περιστάσεις ιστορικᾶς πρὸς πραγματικῶν τῆς κοινωνίας, δηλαδὴ τελικῶς τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεως, εἶναι καὶ αὕτη ὑπόλυτης ἄξια, ίδεα. Ή πολιτεία καὶ τὸ δίκαιον είναι ίδεα.

Αἱ δύο τελευταῖαι εἰναι ἀπολύτως ἀναγκαῖα μέσα καὶ ἐκ τούτου ἀπόλυτος ἄξιος ἔσται τὴν προνόμιον τῆς ιστορίας. Εἰς τὴν ὑπόλυτην κοινωνίαν τῶν «έλευθέρων θουλομένων ἀνθρώπων», διότι τοῦτο ἔντονος δημιουργικὴ πρᾶξις καὶ εἰδικώτερον πᾶσα πρὸς τὴν πραγματεύσηται τοῦ ἄλλου στάσις ψυχιζονται ἐλευθέρως, δηλαδὴ αὐτούχως, καὶ τὸν ὅρθινὸν λόγον, διστις τελεῖ ἐν διαρκείᾳ παρουσίᾳ εἰς τούτην αριστερήν πινακίδησιν, δι' ἣν καὶ λέγεται ἐλευθέρως, ἡ ἐτερόνυμος τύπος δὲν εἶναι ἀναγκαῖα μέσον. Ή κατ' ίδειν κοινωνία δὲν ἔχει ἐτερόνυμη χεῖτιν καὶ δίκαιον, δὲν ἀποτελεῖ πολιτείαν. Ἀλλὰ παρεμπίπτει ἡ γονιατίκης καὶ αρχεικότης τῆς ιστορικῆς γενέσεως, ὡς γεγονός ἀπόλυτος δεδικιμων. Ή ίστορία, ἡ ζωὴ τοῦ ιστορικοῦ χρόνου θὰ ὑπάρχῃ μόνη ἢ καὶ ὑπόχρηση ἀνθρώπων. Καὶ ἐν ἀναφρόδῃ πρὸς τὸ ἀπόλυτον τοῦτο δεδικιμων εἶναι δίκαιον καὶ πολιτεία ἀπολύτως ἀναγκαῖα μέσα πραγματεύσαται τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεως καὶ ὡς ἐκ τούτου δοξίζονται μόνοι, δηλαδὴ μόνοι νικάται ἀπόλυτα, μόνοι ἀπόλυτοι ἄξιαι.

Καὶ νοί μόνη ἡ ίδεα τῆς δροθῆς πράξεως δλοκληροῦται μόνον διὰ τῆς ἡρικῆς πλευρῶν τῆς κοινωνίας, μόνον διὰ τῆς αὐτονόμου τάξης. Ἐνῷ ἡ ίδεα τοῦ δικαιίου δλοκληροῦται διότι πραγματοποιοῦνται δλοι αἱ θεούσιαστικοὶ δρόμοι τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ εἶναι ίδεα, δηλαδὴ ἀπόλυτος θέμας τοῦ ουνιτιδύτος καὶ τὸ δίκαιον, ἐν συσχετίσει πρὸς τὴν ὑπόλυτην θεούσιαν τῆς ιστορίας καὶ δὴ ὡς τὸ ἀναγκαῖον μέσον, ὅχι μόνον τῆς ἡρικῆς ίδειας, ἀλλὰ καὶ διλοιν τῶν ἄλλων ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ἅλλον τῶν μέξιπον την ἡ δημιουργία ἥρτηται ἐκ τῆς ἀρτιώσεως τῆς πρασιτακάντητος, διδοτε ἡ ἀπὸ τοῦ δικαιίου διασφαλιζομένη ἔξωτρική ἐλευθερία, ἔχει νόημα μόνον ἄγον εἰς τὴν οὐσιαστικὴν ἐλευθερωτὴν τοῦ ουνιτιδύτος, τουτέστι τόσον εἰς τὴν ἡμικήν δσον καὶ εἰς τὴν πανερμητικὴν γενικῶς ἀρτίστιν τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ εἰς τὴν διεμόρφωσιν τῆς ἀληγ προσωπικότητος.

§ 23. "Η ἀλευθέρα, ηδόνη πρᾶξις δὲν είναι καίτι οὐπάρχον, ἀλλὰ κάτι τὸ δποῖον πρέπει νὰ γίνῃ καὶ δὴ καίτι ἀνέφικτον, διότι είναι ἀπόλυτον, είναι ίδεα. Η ἀλευθέρα κοινωνικὴ πρᾶξις ἐπίσης δὲν οὐπάρχει, ἀφοῦ είναι καίτι ἀπόλυτον οὔτε καὶ ὅμιλος αμεν περὶ αὐτῆς η ἔκεινης τῆς κοινωνικῆς πρᾶξεως, ἀλλὰ τῆς κοινωνικῆς πρᾶξεως, ὅπος πρέπει νὰ είναι, διὰ νὺς εριθίστωμεν τὸν σκοπὸν τῆς ἀλευθέρας δοθῆς πρᾶξεως. Η κοινωνία δίπεν θεωρεῖται ἀντικεῖται ὡς ἀπόλυτον δέον, ὡς ίδεα. Τοῦτο αὐτὸν λεκτέον καὶ περὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου, μηρού ίδεαν ἔννοοῦνται αἵτια ἀνταῦθι. Δὲν δηλοῦμεν περὶ μιᾶς οἰκοδήποτε συγκεκριμένης πολιτείας, περὶ οἰκοδήποτε οὐπαρξόμενης πολιτείας, ἀλλὰ περὶ τῆς πολιτείας η οποία πρέπει νὰ είναι δὲν φικτὸς ἀπόλυτος σκοπὸς πάσης πραγματικῆς πολιτείας, περὶ τῆς πολιτείας οποιας πρέπει νὰ είναι, περὶ τῆς κατ' ίδεαν πολιτείας καὶ τοῦ κατ' ίδεαν δικαίου. Η δόθη πρᾶξις, η κοινωνία, η πολιτεία καὶ τὸ δικαίον είναι σκοποί οὓς δέον νὰ θέσῃ θαυτῇ η πρακτικὴ συνείδηση, τελικοὶ σκοποὶ πρὸς οὓς δέον νὰ κατευθύννονται οἱ σκοποὶ πάσης συγκεκριμένης πρᾶξεως. Πρέπει τοιτέστι αἱ συγκεκριμέναι πρᾶξεις νὰ γίνουν μέσα πραγματοποιήσεις τῶν σκοπῶν αὐτῶν. Η σχέσις τῆς ίδεας πρὸς τὴν πραγματικότητα είναι σχέσις μέσου καὶ σκοποῦ σχέσις τελολογική. Άλλος δύναται προκειμένῳ τὸ μέσον δὲν είναι η αἴτια τοῦ σκοποῦ ὡς ἀποτελέσματος. Ο σκοπὸς είναι γάμης καί ιαρδν, ἐκτὸς χρόνου καίρενον, είναι πραγματικῆς ἀνέφικτος καὶ οὔτε δύναται νὰ γίνῃ, οὔτε καὶ νὰ ἔχῃ κατ' ἀκολούθιαν αἴτιαν. Η σχέσις τῆς ίδεας πρὸς τὴν πραγματικότητα είναι σχέσις λόγου. Η ίδεα είναι δὲ λόγος τῆς οὐπάρξεως τοῦ μέσου καὶ θεμελιοῦ τοῦ μέσου καὶ τὸ μέσον πάλιν θεμελιοῦται ἐπὶ τῇ ίδεᾳ. Η ίδεα τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας είναι δὲ λόγος τῆς οὐπάρξεως τῶν πραγματικῶν πολιτειῶν καὶ τῶν κατ' ίδεαν θετικῶν δικαιών.

§ 24. "Οπως καὶ η ίδεα τοῦ δικαίου έμφανιζεται ὡς μέσον τῆς ίδεας τῆς κοινωνίας καὶ τελικῶς τῆς ίδεας τῆς πρακτικῆς Αλευθερίας καὶ τῆς ἀλευθερίας γενικῶς, οὗτοι τῆς ίδεας τοῦ δικαίου οἱ σκοποὶ έμφανιζονται ὡς μέσα αἱ κατ' ίδεαν θετικαὶ πολιτειῶν καὶ τὰ κατ' ίδεαν θετικὰ δικαια. Πολλαπλανεί είναι αἱ κοινωνικαὶ πορφυραῖτινες ἔκαστοτε ἢ τῇ Ιστορίᾳ έμφανιζονται ὡς μέσα πραγματικῶν

σεως τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου. "Υπὸ τὰς ἑκάστοτε διαφόρους συνθήκας, διάφοροι εἶναι καὶ αἱ κοινωνικαὶ μορφαὶ, αἱ δικαὶα εἶναι τὰ προσφορώτερα μέσα πραγματοποιήσεως τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου. Συχνάκις πολλαὶ τοιαῦται πραγματικαὶ κοινωνικαὶ διαμορφώσεις πρέπει νὰ συνηκρίψουν καὶ μένον ἡ συνάπτεσις αὐτῶν διὰ τῆς καθ' ὀρισμέρον ἡ-τον πιμετολῆς τιμῆς ἐκάστης γίνεται τὸ προσφορώτερον μέσον τῆς ἰδέας τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου. "Ο καθιορισμὸς τῶν διαφόρων αντῶν μορφῶν καὶ ἡ διὰ τοῦ μέτρου τῆς ἰδέας ἀξιολόγησίς των εἶναι ξργον τῆς Αἰγαίου πολιτικῆς κοινωνιολογικῆς σκέψεως. Καὶ ὡς ἔργον ἡμετέρας, οὐδὲν ποτὲ σχετικὴ κατιέταιξε δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ εἶναι ἀτελής καὶ νὰ ἔχῃ πρακτικὴν ἀξίαν. Καμία ἐκ τῶν πραγματικῶν μορφῶν δὲν εἶναι ἄνταγκαίον ἀπολύτως μέσον πραγματοποιήσεως τῆς ἰδέας, διάτι τότε θὰ είχε ἀπόλυτον ἀξίαν καὶ τὸ ἀπόλυτον εἶναι φύσει ἀντίτιτον πρὸς τὴν ιστορικὴν σχετικότητα.. Μόνον μία ἐνδεικτικὴ μεταμέτρυπτικὴ διαφόρων εἰδῶν ἐξουσιαστικῆς κοινωνίας εἶναι δυνατή. Χάριν παραδείγματος ἀναφέρομεν τὰς ἐθνικοτυπικάς, τὰς θρησκευτικάς κοινωνίας τὰς οἰκονομικάς κοινωνίας καὶ ἵδια τὰς θετικάς πολιτείας, ἃς είναι αἵτινες ἀποτελοῦν μετὰ τοῦ ἀντιστοίχου θετικοῦ δικαίου τὸ ἀντικείμενον τῆς νομικῆς ἐπιστήμης.¹⁾ Ποῖα γνωρίσματα θὰ προσθίσωμεν εἰς τὰς θετικάς πολιτείας καὶ τὰ θετικὰ δίκαια, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τὰς ὑπολοίπους ἐξουσιαστικάς τάξεις, εἶναι ζήτημα συμβατικῆς ήθολογίας, διδηγοιημένης ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα τῆς τοιαύτης καὶ τοιαύτης διαπλάνως τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους οτρευοῦνται πρηστίσσες, φίλοποικιλῆς καὶ οὐσιαστικῆς, προβλήματα ἀφορῶντα τὰς ἀντὸς τὸῦ πλιασίου τῶν ἐξουσιαστικῶν κοινωνικῶν διακρίσεις. "Εἴναι τὸ διεῖνεκ; καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον²⁾ εἶναι πράγματι δίκαιοι,³⁾ εἴναι ἡ χώρα εἶγαι στοιχεῖον τῆς θετικῆς πολιτείας, διότε πεπάντα διανταυτισμὸς ἀννοιῶν θετικοῦ δικαίου καὶ θετικῆς πολιτείας. Εἴναι ἡ ἐθνικοτυπία ἴσχυει μόνον δικού καὶ ἐφ' ὅπον τὸ ἐπι-

1) Εἰδικότερον αργὶ τῶν αποκλιτῶν θετικῶν κοινωνιῶν, ἵδε C. Tsatsos, *Der Begriff d. positiven Rechts* 1928, σελ. 74 κ. ἥ.

2) Ήργὶ αὐτοῦ ἵδε γνθ. ἀν. σελ. 118-119.

3) Ήργὶ αὐτοῦ ἵδε γνθ., ἀγνωτ. σελ. 111-114 καὶ ἐπίσης K. Τσάτσος, *Διαδικτυαρίου βίου τοῦ διεθνοῦ δικαίου ἐν Ἀρχ. Φιλ. καὶ Θεωρ. Επειγούσην Ἑταίρ. IV*, (1930) σελ. 121 κ. ἥ.

τρέπει τὸ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ περόπου κοινωνικοῦ συνόλου Ισχὺον θετικὸν δίκαιον, τοῦ θετικοῦ δικαίου κτωμένου οὕτω τὴν πρωταρχίαν ἐπὶ πάσης ἑτέρας θετικῆς δικαιοσύνης τοῖξεως, πάσα μὲν τοιαῦται διακρίσεις καὶ οἱ προσδιορισμοὶ δὲν θέγουν τὴν κοινὴν οὐσίαν τῶν διακρινομένων, τὸ γεγονός οὐτοπρώτης περὶ δικαιοσύνης τισσειν, περὶ δικαίου καὶ πολιτείας εἰς τὴν μόνην ἀντικειμενικὴν ἔννοιαν τῶν δρων αὐτῶν. *Ἔναν λόγον μεθοδολογικῆς σκοπιμότητος ἐπιβιβλῶν νὰ δρεσθῇ ὡς πολιτείαις μόνον ἡ κοινωνία ἢ ἔχουσα ἐν ἀριθμῷ χῶρας μόνιμον καὶ εἰς αὐτομένον βαθμὸν ἀρτιότητος ἐξηγούμενον δργούνταντον καὶ οὕτω ἀποκλεισθεῖν τῆς ἔννοιας ταύτης ἐκκλησιαστικὸν καὶ διεῖθνες δίκαιον καὶ τοῦτο δὲν μεταβιβλῶν τὴν οὐσίαν τῶν προγραμμάτων, τὴν θεοντικήν τρίτην καὶ τῶν ἀποκλεισμένων τισσεων¹⁾ παρατιθέντων καὶ αὗται μέσην προγραπτούσησκος τῆς ἴδειας τοῦ δικαίου, θηρευτικῶνται ἐπ' αὐτῆς καὶ κατ' αὐτῆν δέουν νὰ κατευθύνονται. *Ἔναν λόγον μεθοδολογικῆς σκοπιμότητος ἐπιβιβλῶν εἰς τὸν νομικὸν τὴν μοτίθεσιν οὐτούν κατ' ἔκτισιν τοῦ δικαίου φύσιται τίμησταν ἢ καὶ αὖτις ἄλλη κοινωνικὴ τάξις, τοῦτο ἀποτελεῖ διαπίστωσιν ἀμφίβιον ἕνδειστοιο γεγονότος, τῆς αὐτοτελεῖς ὑπόθεσος ἐθιμοτυπικῆς τισσεως ἢ τῆς ὑπαγογῆς ταύτης εἰς τὸ πλεύσιον τῆς δικαιοκρατίας τισσεως, ὡς τοῦτο παραδῆσις προβαίνει διὰ τοῦς ἐθιμοτυπικοὺς κανόνες εἰς τοὺς οὐρανούς παραπέμπει κανόνην δικαίου. *Ἔναν μοιόχρι ἢ δὲν μοιόχρι ἐθιμοτυπικὴ κοινωνία, αὐτὸς δὲν δίνεται ἢ κατίησεν θεορόντι νὰ τὸ εἴται, διότι δὲν ἔχει ἡ κοινωνία ταῦτη ἀπόλυτον ἀτερζίον²⁾ εἶναι ἀπορικὸν γεγονός αρχικῆς Ισχύος. Άλι θεωρείσθεται, ἵδια ὡς τοῦ Stammler ἀπόλυτη διακρίσεις μεταξὺ δικαίου καὶ ἐθιμοτυπίας ἥστερ διὰ τοὺς φησίντας λόγους ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένα εἰς ἀποτυγχάνειν.³⁾* *Ἔναν μετριότερο μόνον γνωρίζεται* ἥτις αὖτις ἐξουσία προγραμμάτων, ἐπὶ τούτου μέτρου τοῦ λόγου μεθοδολογικὸν κῆρος⁴⁾ θηρευτικῶν εἰς τὴν ἴδειαν τοῦ δικαίου καὶ διὰ τῆς διαφοροφούσης αὐτῆς ὑπάγεται εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου.**

1) *Ἔδε λεπτομήροι ἀρχικὴν τοῦ δικαίου καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ διακρίσιμων εἰς C. Ταυτοποιεῖται ἐν αριθ. 7 τοῦ. Εἰδικῶς δὲ πρὸς ἐθιμοτυπίαν τοῦ. 18 π. ε.*

§ 25. Μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν ίδεαν τοῦ δικαίου δὲν δύνανται νὰ ὑπάρχουν παρὰ διαφορὰ ἐμπειρικῶν δεδομένων. Κατ' ἀκολουθίαν κοινή εἶναι ἡ μέθοδος γνώσεως, οἵτις διέπει τὰς ποικίλια ταῦτα ἐμπειρικὰ δεδομένα, κοινή ἡ μέθοδος ἢ υπερβασία τῶν ποικίλων ἔξουσιαστικῶν κανόνων καὶ ἐξ αὐτοῦ καταδεικνύει τὰ δικαία τὴν οὐσίαν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τῆς ζωῆς τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, αἱ ἐξ ἐμπειρικῶν δεδομένων ἀνακύπτουσαι τεχνηταὶ διαφοραὶ οἵτις διακρίπεις τοῦ ὑλικοῦ τῶν διαφόρων εἰδικῶν θεοτοκημάτων, τῶν δεοντολογικῶς ἐρευνωσῶν τὴν κοινωνίαν, θεωρούμεναι ἐν ἴντιμοφρῷ πυθεῖς τὸ δέον τῆς ίδεας, οὐδεμίαν ἔχουν σημαίαν.

"Ἐκ τῶν ἀνιστέρων προκύπτει καὶ ἕτερον σημαντικὸν πόρισμα ἡ νομικὴ βασικήμερη ἔχει ἀντικείμενον ἐμπειρικῶς μόνον καθωρισμένον. "Αποδεῖται μὲν ἐν τῷ οὐπισθέστερον εἶδος τῶν ἔξουσιαστικῶν κοινωνικῆς, οὕτων τοῦ δικαίου, λόγῳ τῆς ἐμπειρικότητος τοῦ ἀντικειμένου, ἃντι ἐκ τῶν προτέρων ιδίων παραπομένων σταθερῶς γὰρ καθορισθῶσι. "Οθεν ἡ μετακή νομική βασικήμερη δὲν πραγματεύεται δεοντολογικῶς τὸ δλον δίκαιου, ὥρ" ἦν Ἕγγονας οἱ φιλόσοφοι ἀπὸ τῶν σοφιστῶν μέχρι τοῦ "Ἐγέλων" Ἑγγονῶν τοῦτο, ἀλλὰ μόνον ἐμπειρικῶς δοκισμένον μέρος τοῦτο, τοῦ περιστρισμοῦ τούτου διφειλομένου εἰς σχετικῆς ἀξίας λόγους, δεκτικοῦς διαφοροῦς ἀνισθεωρησεως, λόγους ἰστορικούς ἢ καὶ γνωστικῆς αποκτημένητος.

IV. Φυσικὴ τάξις καὶ τάξις δικαίου.

§. 26. Ηρμηνειοτεκτικὴς τῆς σχέσεως τοῦ δικαίου καὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου πρὸς τὰς λοιπὰς συγγενεῖς τάξεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς εἰπομένει ὁ προσδιερισμὸς τῆς σχέσεως τοῦ δικαίου πρὸς τὴν φυσικὴν τάξιν τῶν προγμάτων.

Αἱ προέκτις τῶν ἀνθρώπων συντελοῦνται ἐν χρόνῳ καὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ ἐν ἀναρροφῇ πρὸς διεισδυτικῶς κατὰ τρόπον ἀναγκαῖον προηγεῖται. Αἱ προέκτις θεωροῦνται καὶ ὡς γεγονότα. Τὸ σύνολον μάλιστα τῶν κοινωνικῶν προϊέξεων, ἀφ' ἣς ἀξιολογικῶς δοκισμοῦν καὶ χωρισθεῖν ἀπὸ τὸ σύγολον τῶν πράξεων, δύνανται ἐν τῷ πρὸς ἄλληλας συναγαφοφρῷ νὰ θεωρηθῶσι καὶ μόνον αἰτιοκρατικῶς. Τὸ ἐκ

τοιαύτης αίτιοκρατικῆς συνθέσεως προκύπτον ἀντικείμενον ἀποτελεῖ τὴν ἐν τῇ εὐρείᾳ ἔννοιᾳ οἶκον οὐ μίαν. Εἶναι τὸ σύστημα τῶν αἰσθητῶν αἴτιων τῆς κοινωνικῆς πράξεως. "Αλλ" ἐκ τῶν αἴτιων τούτων τὰ ψυχολογικὰ τελικῶς, κατά τινα ἀκδοχῆν, ἀνίγονται εἰς ὑλικὰ αἴτια, εἰς τὰ αἴτια τῆς καθαρᾶς ὑλικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τρόπον ὥστε οὐ οἰκονομίαι νὰ ἀπορροφῆται δλοσχεδῶς εἰς τὴν θλην. "Η σχέσις θεραπευτικής καὶ φυσικῆς τάξεως εἶναι σχέσις κανόνων δικαιού καὶ οἰκονομικῶν νόμων, σχέσις τῶν ψυχοφυσικῶν οὐ καὶ μόνον τῶν φυσικῶν στοιχείων πρὸς τὸ δίκαιον. Τὸ πρόβλημα ξεριζίωσται μεταστασίαν ἀφ" ἡς ὑπεραπηγέλειη δι τὸ τρόπον τῆς παραγωγῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, εἶναι δὲ βιοτικὸς προσδιοριστικὸς διογος τοῦ δικαιου. Τὸ δίκαιον τότε γίνεται τὸ ἀνιγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης οἰκονομικῆς συνθέσεως τῆς κοινωνίας. Τὸ κινοῦν αἴτιον τῆς κατὰ δίκαιου πράξεως εἶναι οἰκονομικὸν οὐ καὶ ὀκριβέστερον η παραστατικὸς τοῦ σκοποῦ παρόν τῷ ἐνεργοῦντι ἐπιτυχικὰς πολιτικὰς πράξεις, παρὸτι τῷ νομοθέτῃ.

Θέτειν δίκαιου πηματίνει μέτιν μέσον πρὸς σκοπὸν τινα. Θέτει σκοποῦ, κατὰ τὴν θεμελιώδη ήμον προθαύμασιν¹⁾, εἶναι ζήτημα ἀκλογῆς, καὶ δὴ μεταξὺ τῆς κατευθύνσεως, ἢν παρέχει δὲ λόγος ἐν τῷ ἀντικείμενοι συνθέσει παντὸς σκοποῦ εἰς ἔπατον σκοπὸν καὶ μεταξὺ τῶν ποικίλων κατευθύνσεων πρὸς ἄλλους σκοπούς, οὐδὲ δὲν διέξει δὲ λόγος, καὶ οἱ διοῖοι δὲν εἶναι ἀπέλιτοι, δὲν εἶναι οὐδεποτέπια, ἀλλὰ σχετικοὶ σκοποὶ διηγέμενοι νὰ γνηθῶσι κατ' οὐδείναν μόνην ἢ προσωρινοὶ σκοποί, δι' ἄλλους ἀποτέλεσμας, ὡς μέσα. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι σκοποὶ σχετικοί, μεταβλητοὶ παριστοῦν τὰς ποικίλας ἐκ τῆς αἰθίσματος παραστάσεις. Ταῦτα καὶ ἀγωνέσιον ἀνεκτύχησαν. "Οταν λέγομεν διεθετούμεναι οἰκονομικὰς σχέσεις εἶναι τὰ μόνα προσδιοριστικὰ αἴτια τῆς γενέσεως τῶν κανόνων δικαιου, λέγομεν διεθετούμεναι δὲν ἐν τῷ μέσοι σκοποῦ τῆς πράξεως δὲν ὑπάρχει οὐδὲν αὐτὸς τῆς ἀκλογῆς, ἀλλὰ ἀνιγκαῖος οὐ θέτει τοῦ σκοποῦ διέπεται ἀπό τὴν αἴτιατητα, δηλαδὴ ἀπό ὀρισμένες αἰσθητὰ καὶ δὴ οἰκονομικὰ αἴτια. "Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ οὐ σκέψις τῆς κατ' αἴτιαν ἀντικείμενης καθίσταται, βάσει τῆς θέσης, τῶν

1) "Ιδει μέντερον στλ. . .

δυνατῶν σκοπῶν τῆς πράξεως ἀποκλείεται, ἐκτὸς ἂν φθάσωμεν νὰ δεχθῶμεν ἀφ^{*} ἐνδὲ τὸ γεγονός τῆς ἀντικειμενικῆς ἀξιολογικῆς σκέψεως, ἀλλὰ ἀφ^{*} ἐτέρου νὰ δρογηθῶμεν τὴν δυνατότητα τῆς ἐκλογῆς τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεως, νὰ δεχθῶμεν δηλαδὴ ὅτι δυνάμεθα νὰ βλέπομεν τὸ ὄφελόν, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ὅτι ἀδυνατοῦμεν νὰ φύγωμεν ἀπὸ τὴν ἐκ τῶν προτέρων κεχαραγμένην γραμμήν, ἢν δοξίζουν ἀποκλειστικῶς τὰ οἰκονομικὰ αἴτια. Ἐκτὸς ἐπίσης ἂν δεχθῶμεν ὅτι δὲν ὑπάρχει οὔτε πνευματικὴ πνευματικὴ σκέψις δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει τὸ κριτήριον τῆς ιδείας, διότι καὶ αὐτῇ, ἢ μᾶλλον αἱ ἀναγκαῖως παρακολουθοῦσαι αἵτινες ψυχοφυσικαὶ ἀλλοιώσεις, προσδιορίζονται καὶ αὗται τελικῶς οὐκ εὑρετικέννια οἰκονομικὰ αἴτια. Ἀλλὰ ἡ ἀρνησις τῆς ἀντικειμενικῆς ἀξιολογικῆς σκέψης εἶναι ἀρνησις τοῦ κατ² ιδέαν σκέπτεσθαι καὶ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ καταδειχθῇ, ὅτι ἐν αὐτῷ ἔχει τὰς οἵτιας του, τὸ ἔσχατην αἵτοι πτερύγια καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψις καὶ πᾶσα γενικῶς πκέψις. Τοιαύτη δύναται καθολικὴ ἀρνησις τῆς ἀντικειμενικῆς σκέψεως εἶναι συμπέγματα ἀντιφαίσκον πρὸς ἑαυτό, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποπτηφιχθῇ ἀπὸ αὐτήν ταύτην τὴν σκέψιν. Διὰ τοῦ λόγου δὲν ἀναιρεῖται ὁ λόγος.

*Ἔάν δεχθῶμεν ὅτι ἡ θέσις σκοποῦ εἶναι αἰτιοχρατικῶς προσδιωγισμένη, ἡ συμμισθφωσις τῆς πράξεως πρὸς τὸν δρόμον λόγον εἶναι γηγονὸς τυχαῖον, δὲν προρρέει ἀπὸ τὴν προσωπικότητα, διότι ἡ προσωπικότης δὲν ὑπάρχει ἡ πρᾶξις δὲν ἔχει ἡθικὴν ἀξίαν, ἐκτὸς ἂν ὅτι εἶναι κατ² αἰτίαν ἀναγκαῖον εἶναι καὶ κατὰ λόγον δροθόν, ἐάν νοῦς καὶ πραγματικής συμπίπτουν, τοῦθ³ ὅπερ ἀποτελεῖ αἴτημα μεταφυσικόν. *Εξ ἀλλού ἂν ἐδεχόμεθα τοιαύτην σχέσιν δικαίου καὶ οἰκομίας οἵτε περὶ διεντολογικῆς νομοτελείας ἡθικῆς καὶ πολιτειακῆς δὲν θὰ ἱδύνατο νὰ γίνῃ λόγος. Τὸ δέον δὲν ἔχει θέσιν ἐκεῖ ὅπου κρατεῖ ἡ ἀνικαναστης. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀναγνώρισις ἀπολύτου ἀναγκαστητος ἐν τῇ θέσει σκοποῦ, δηλαδὴ ἐν τῇ πράξει εἶναι ἀδύνατος, διότι τότε θὰ ἥρετο ἡ ἔννοια τῆς πράξεως, ἥτις θὰ κατήντα μπλῆ φυσικὴ ἐνέργεια.

Μένει δύναται ἐν ζήτημα τεκορικῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως περὶ τοῦ ποίας τρύπων εἶναι αἴτια ἀτινα παρήγαγον ὡς ἀποτέλεσμα ἔκαστον συγκεκριμένην δίκαιιον καὶ βιαιότον συγκεκριμένον κανόνα, διότι προκειμένου περὶ

Ιστορικῶν γεγονότων, ἂτινα ἔχουσιν ἀπολύτως ἀτομικὰ γνωρίσματα δέον διαθέσιμος τῆς σχέσεως τῆς αἰτιότητος νὰ γίνεται εἰδικῶς διὰ κάτια συγχεκριμένην περίπτωσιν. Ὁ σχηματισμὸς γενικοῦ νόμου μπό τὴν μορφὴν τῶν φυσικῶν νόμων εἶναι ἐν προκειμένῳ ἀδύνατος. Δυνατὸς εἶναι μόνον ὁ ἐπιγνωμικὸς σχηματισμὸς μιᾶς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἵττον εὐρείας ἀκτίσεως ιστορικῆς παρατηρήσεως, δικτικῆς πάντοτε ἀντιποδεξεως εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις. Ἡ παρατήρησης αὗτη θὰ μᾶς πείσῃ διτὶ ἡ λαζαροφάραστη ἐπίδρασις τῶν φυσικῶν τῆς παραγωγῆς τῶν οὐλικῶν ἀγαθῶν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν ἔκασταχοῦ νομοθετικῶν συστημάτων εἶναι ἀνεπιθέκτιος ἀμφισβητήσιμος. Άλλη σημεῖος τοῦτο βεβαιώσειν νὰ δημιουργηθῇ γενικὸς καὶ ἀπόλυτος τοιούτου βεβαιώσεως διτὶ νὰ δημιουργηθῇ γενικὸς καὶ ἀπόλυτος τοιούτου νόμος.

"Σατε καὶ ἐάν δὲν ἀμφισβητηθῇ ἡ δυνατότης ἐκλογῆς κατὰ τὴν θεσμὸν τοῦ σκοποῦ τῆς πρόξενος ἐάν ἀποκλείεται ἡ ἐμπειρικὴ παρατήρησης νὰ μᾶς δεῖξῃ διτὶ ἡ ἐκλογὴ αὗτη προτελεῖται, ανυψίστως ἡ καὶ πάντοτε, ἐπικριτούσῃς τῆς μαθήτην τῶν οἰκονομικῶν αἰτίουν δριζομένης παρατείνεταις σκοποῦ. Ἡ τοιούτη θήμως παρατίθεται; δὲν ἀντιρρεῖ τὴν δυνατότητα ἐκλογῆς τῆς ὁρθῆς, τῆς ἀξένας κατευθύννουσας καὶ δὴν ἀναγεῖ τὸ δέον τοῦ λόγου, τὸ ἐπειταίστον πρὸς αὐτὴν νὰ συμβαθμένει τὴν πρακτικὴν μαζὶ ἀνέργων, διότι μόνον τότε διὰ πληρωματικού τὴν ἀληθῆ πολιτείαν καὶ τὸ ἀληθὸς δίκαιον.

"Ἐν συμπεριέστι, ἀπὸ φιλοσοφικῆς πανήγρεως ὁ νόμος τῆς ἀγαθίας ἐξαρτήσεως τοῦ δικαίου ἀπὸ ὀντισμένης οἰκονομικῆς πραγμάτευσης, ἐφ' ὅπου τέλεται ὡς ἀπόλυτος νόμος, ὡς εἴδος κατηγορίας διὰ τὴν γνῶσιν τῆς κοινωνίας, δέον νὰ ἀποχρωνισθῇ ὡς μὲν ταφυτικὸς λαχνούσμος κατὰ λόγον οὐχὶ ἀναγκαῖος. Ἐάν τοιλιν προσβάλλεται ὡς νόμος ἐκ τῆς ἐμπειρόμενης προελίθων καὶ ἔχων ἥστω καὶ ἀνεξαιρετον μέχρι σύμβολον ἀφρικωμογίην, ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία οὐδὲν ἔχει κατ' αὐτοῦ νὰ ἀντιτέξῃ. Εἶναι ἔργον τῆς λατούσας καὶ τῆς κοινωνιολογίας νὰ ἀλέγουν τὴν ἀληθότητα τοῦ τοιούτου λαχνούσματος.